‘Van Ostayen, rhythmen-verdraaier en metrum-verkrachter’

Provocaties en traditionalisme in het literaire tijdschrift *Nu* (1927-1929)

Bachelorscriptie Moderne Nederlandse Letterkunde

Universiteit Utrecht

Datum april 2012

Begeleider J.H.M. Anten

Student Jenne Jan Holtland

Studentnummer 3248542

Het citaat op de voorpagina is afkomstig uit: 'Zigzags: "Meneer Menno ter Braak en Van Genderen Stort'", verschenen in het tweede nummer van *Nu. Algemeen maandblad* (november 1927)

Inhoud

	Inleiding	4
1.	Het interbellum: een verkenning	
1.1	Drie vormen van vernieuwing	8
1.2	Van Doesburg tot Moens	9
1.3	Het modernisme en zijn protagonisten	11
1.4	Het verzuilde tijdschriftenlandschap	13
2.	*Nu*: het onstuimige begin	
2.1	Beginselen en provocaties	18
2.2	Heibel in het straatje (I)	21
2.3	Heibel in het straatje (II)	25
2.4	De socialistische signatuur	29
2.5	Traditionalisme en wantrouwen	30
3.	*Nu*: het verval	
3.1	Poëticale breuklijnen	35
3.2	Splijtzwam Marsman	38
3.3	Een stille aftocht	41
	Conclusie	43
	Literatuur	45

Inleiding

Populair gezegd: het is een zoodje in onze litteratuur.[1]

Londen, 15 maart 1938. In de intieme concertzaal van Wigmore Hall zet het Philharmonic Trio de openingsklanken in van opus 20 van Anton von Weberns strijktrio. Na een paar maten springt cellist James Whitehead plotseling op. 'Oh, I can't play this thing', roept hij verontwaardigd, en hij beent van het podium, kort daarop gevolgd door zijn twee collega-muzikanten. In een toelichting noemt Whitehead het atonale werk van Von Webern later 'een nachtmerrie'.[2] De anekdote illustreert dat moderne muziek, en meer in het algemeen moderne kunst, tussen de twee wereldoorlogen vaak hevige reacties opriep. Velen waren avant-gardist Anton von Webern (1883-1945) voorgegaan in zijn zoektocht naar radicale vernieuwing, en niet zelden vielen hun slechts onbegrip en bittere kritiek ten deel.

In hetzelfde jaar dat Von Webern zijn roemruchte werk componeerde, 1927, werd in Nederland het literaire maandblad *Nu* opgericht. Onder aanvoering van Israël Querido en A.M. de Jong verzette het tijdschrift zich hartstochtelijk tegen de vernieuwers (ook wel 'de jongeren') van de Nederlandse letteren. Door haar in zichzelf gekeerde experimenteerdrift was de literatuur in verval geraakt, aldus Querido en De Jong. Dat kon zo niet langer. Schrijvers dienden de 'gewone man' – Henk en Ingrid, in het discours van vandaag – weer te bereiken, en hem conform het klassiek socialistische ideaal mee te nemen op de 'revolutionaire weg' van de volksverheffing. En wat een decadentie sprak er uit de buitenissige vormexperimenten van de jongeren! Het is een houding die exemplarisch was voor de confrontatie tussen traditionalisme en avant-garde, tussen de schrijvers die opgroeiden tijdens 'Tachtig', en de jonge generatie die ontluisterd door de Eerste Wereldoorlog besefte dat de literatuur nooit meer dezelfde kon zijn als voor 1914.

Literaire tijdschriften speelden – anders dan nu – ten tijde van het interbellum (1918-1940) een vitale rol in het literaire leven. Ze fungeerden als spreekbuis voor diverse auteurscollectieven, boden jonge dichters en romanciers een podium, en vormden vaak een vrijplaats voor discussie en polemiek. De Tachtigers zetten vanaf 1885 de toon met *De Nieuwe Gids*, en kregen al snel navolging. Rond 1900 was er een wildgroei van 'strijdschriften' ontstaan die zich met name op poëticaal niveau van elkaar onderscheidden.[3] Oorzaak was de verzelfstandiging van de literatuur; auteurs richtten zich begin twintigste eeuw niet langer als moraliserende hogepriesters tot het publiek (zoals de dominee-dichters), trokken zich evenmin

[1] *Nu* I, nr. 1 (1927 – I), p. 2
[2] H. Moldenhauer, *Anton von Webern* (1978), p. 684
[3] De term 'strijdschrift' ontleen ik aan S.N. Bakker, *Literaire tijdschriften* (1985), p. 101

terug in een romantisch bohémien-bestaan (zoals de Tachtigers), maar gingen elkaar in de kolommen van de programmatische bladen met open vizier te lijf, in de volle overtuiging dat literaire kritiek de geijkte methode was, om de letteren naar een hoger niveau te tillen. Zoals Dorleijn cs. constateert:

> Literaire kritiek is in de twintigste eeuw het genre bij uitstek waarin literatuur wordt *gemaakt*, waarin bepaalde reputaties worden gevestigd […], waarin classificaties en hiërarchieën van de literatuur worden voorgesteld en opgelegd en waarin de gezaghebbende traditie op haar houdbaarheid wordt onderzocht (ik cursiveer, JJH).[4]

Vanaf de jaren '20 van de twintigste eeuw kwam daar een ideologische dimensie bij. Nederland verzuilde in hoog tempo, en dat had grote gevolgen voor het literaire landschap. Er vormden zich tijdschriften op katholieke leest (*Roeping*, *De Gemeenschap*), bladen voor protestanten (*Opwaartsche wegen*, *De werkplaats*), voor socialisten (*Nu*, maar ook *Links richten*) en zelfs voor humanisten (*De stem*). Wie aan dat rijtje de talloze tijdschriften toevoegt die ideologisch ongebonden waren (onder andere *De stijl*, *De vrije bladen*, *Forum*), zal begrijpen dat het interbellum een ongeëvenaarde bloeiperiode was voor het literaire tijdschrift.

Lange tijd was er binnen de moderne letterkunde weinig aandacht voor het tijdschrift. Dat daar de afgelopen decennia een kentering in gekomen is, blijkt misschien het best uit de oprichting van een heus *Tijdschrift voor Tijdschriftstudies* in 1997. In haar introductie noteert de redactie dat er 'steeds meer aandacht [is] voor maatschappelijke groepen en bewegingen, in plaats van voor de grote mannen der geschiedenis.'[5] Binnen de neerlandistiek heeft dit er recentelijk toe geleid dat, in navolging van toonaangevende bladen als *De stijl* en *Forum*, ook de rooms-katholieke periodieken zijn afgestoft.[6] Deze studies geven een mooi beeld van het tijdschriftenlandschap tijdens het interbellum. Let wel: een mooi beeld, maar incompleet. Zo is er opvallend weinig bekend over de socialistische zuil. Publicaties over socialistisch angehauchte auteurs als H. Roland Holst, Heijermans en Gorter zijn er te over, maar rond de 'rode' tijdschriften van het interbellum is het stil gebleven. Toegegeven, zowel *Nu* als het communistisch-revolutionaire *Links richten* (1932-1933) heeft slechts korte tijd bestaan, om van *Links Front* (1934) nog maar te zwijgen. En zeker, ook de invloed van het socialistische maandblad *De Nieuwe Tijd* (1897-1921) zal miniem zijn geweest. Desalniettemin ben ik van mening dat *Nu* een volwaardige studie verdient, en niet alleen vanwege bovengenoemde stilte. Er zijn meer argumenten aan te voeren.

---

[4] Dorleijn e.a., 'Literaire kritiek in Nederland en Vlaanderen tijdens de jaren dertig. Een panorama' (2009), p. 15
[5] 'Een paar woorden ter introductie van Tijdschrift voor tijdschriftstudies' (1997), p. 2
[6] Ik doel met name op *De waarheid hooger dan de leus* (2004) en *Roomse ruzie* (2007)

Om te beginnen zette de verschijning van het eerste nummer van *Nu* in oktober 1927 zoveel kwaad bloed dat er een spervuur van reacties volgde. Naast de schotschriften van zonderlingen als Alfred Haighton en Ralph Springer, volgde er in januari 1928 een roemrucht pamflet onder de malicieuze titel *aNti-schUnd*. De scribenten – zonder uitzondering gevestigde namen in het literaire landschap van de jaren '20 – ventten het hoogstpersoonlijk uit in de Amsterdamse Kalverstraat. Over deze episode is nadien veel geschreven. Toch heeft niemand (op een tweetal scripties na) de moeite genomen om naar aanleiding hiervan het gehele corpus van *Nu* te bestuderen. Ten onrechte, wat mij betreft. Een tijdschrift dat bij zijn oprichting al het halve literaire establishment weet te mobiliseren, verdient beter. Maar er speelt nog iets anders mee. Oprichters Querido en De Jong waren beiden volksschrijvers wier romans gretig aftrek vonden onder het grote publiek. Querido's Jordaan-cyclus beleefde ruim twintig herdrukken, en van De Jongs achtdelige Merijntje Gijzenreeks is bekend dat ze, samen *De klop op de deur* (1930) van Ina Boudier-Bakker en *De opstandigen* (1925) van Jo van Ammers-Küller, tot de grootste bestsellers van het interbellum behoorde.[7] Niet voor niets werd *Merijntje Gijzen* (deel één verscheen in 1925) al in 1936 verfilmd, gevolgd door een televisieserie in 1973. Het is deze populariteit die de vraag oproept of de nadruk binnen de literatuurgeschiedschrijving niet te veel ligt op de schrijvers en stromingen uit de ietwat elitaire 'highbrow' literatuur. Erica van Boven brak onlangs een lans voor wat zij 'middlebrow' literatuur noemt, ofwel een 'categorie van romans waarin artistieke, commerciële en alledaagse elementen waren vermengd', en die 'in grote hoeveelheden [werden] gekocht, geleend en gelezen'. Afsluitend schrijft zij:

> Ook in Nederland lijkt het de moeite waard om deze categorie niet alleen vanuit het standpunt van de elite te beschouwen […], maar haar te bestuderen als een breed terrein van romans, kritiek en andere op het publiek van middenklasselezers gerichte activiteiten die naast het modernisme een plaats hadden in de literaire cultuur van het interbellum.[8]

Ik sluit me daar van harte bij aan. Deze scriptie is in dat kader te beschouwen als een bescheiden aanzet tot het doen van meer onderzoek naar 'middlebrow' auteurs als Querido en De Jong.

En wat voor Querido en De Jong geldt, doet in zekere zin ook opgeld voor *Nu*. In veel literatuurgeschiedenissen ligt de nadruk op figuren en tijdschriften die de vernieuwing in het interbellum omarmden, die met andere woorden vooruitstrevend waren. Tijdschriften die net als *Nu* de avant-garde afwezen, krijgen vaak beduidend minder aandacht, en niet zonder reden. Immers, door de dominante literatuur van zijn tijd af te wijzen, heeft *Nu* zich als het ware buiten

[7] E. van Boven, '"Laat óns het geestelijk leven": de elite en de publieksliteratuur in het interbellum' (2009), p. 61

[8] Idem, p. 70. Vgl. M. Nord, 'A.M. de Jong in de traditie der rebellie' (1981), p. 12-13

de geschiedenis geplaatst. Anderzijds moet een literatuurgeschiedenis mijns inziens altijd een getrouw beeld geven van een tijdsbeeld. En voor velen in het literaire veld, zo niet de meerderheid, kwamen modernisme en avant-garde als een schok – 'de schok der vernieuwing', zoals de ondertitel luidt van Peter Gays standaardwerk *Het modernisme*. Een literatuurhistoricus staat idealiter niet alleen stil bij de 'winnaars' van de strijd tussen traditie en moderniteit, maar ook bij de achterblijvers, de 'verliezers' zo u wilt. Niet uit piëteit met die achterblijvers, maar uit nieuwsgierigheid naar de achterliggende redenen, naar het 'waarom' van hun afwijzing.

Bij mijn onderzoek zal derhalve de volgende vraag centraal staan: **Welke plaats nam het literaire tijdschrift *Nu* in in het literaire veld van het interbellum, en hoe positioneerde het zich ten opzichte van de toenmalige literaire vernieuwingsbewegingen?** Om deze vraag te kunnen beantwoorden, zal ik vooraleerst uiteenzetten hoe deze vernieuwingsbewegingen, te weten het modernisme en de historische avant-garde, eruit zagen. Wie waren de belangrijkste vernieuwers in het interbellum, in welke tijdschriften verenigden zij zich, en uit welke hoek ontstond er verzet? Vervolgens zal ik trachten de literaire signatuur van *Nu* te reconstrueren. Denk daarbij aan de redactionele keuzes die men maakte, aan de wijze waarop men in recensies en essays schreef over 'de jongeren', en aan de reeds genoemde '*aNti-schUnd*-affaire'. Daarnaast zal ik uitgebreid stilstaan bij de poëticale opvattingen van Querido en De Jong, inclusief de verschillen en overeenkomsten tussen beide auteurs, om tot slot in beeld te kunnen brengen wat hiervan de gevolgen waren voor het tijdschrift zelf.

Uiteraard vormt het corpus van *Nu* voor deze scriptie de basis, maar ik heb mij daar niet toe beperkt. Zo heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de briefwisseling tussen beide auteurs die grotendeels nog ongepubliceerd is, en heb ik een groot aantal bronnen ter hand genomen dat slechts zijdelings met het tijdschrift te maken heeft, maar daarom niet minder waardevol is. Het gaat dan bijvoorbeeld om algemene studies naar de literatuurkritiek in de jaren '20 en '30, interviews met zowel Querido als De Jong, en de kloeke biografie van De Jong uit 2001. Graag had ik ook gesproken met de biograaf in kwestie (een neef van de schrijver), maar deze heeft op mijn interviewverzoek helaas niet gereageerd. Wel heb ik me met veel plezier gestort in de schat aan materiaal uit de online krantendatabase van de Koninklijke Bibliotheek.

1. Het interbellum: een verkenning

Sommige historici laten de negentiende eeuw bij voorkeur beginnen bij de bestorming van de Bastille op 14 juli 1789. Op eenzelfde manier is het verleidelijk de literaire vernieuwingsbewegingen van de vroege twintigste eeuw terug te voeren tot bijvoorbeeld het verschijnen van Freuds *Die Traumdeutung* (1899), of zelfs – zoals Peter Gay doet – tot Charles Baudelaire (1821-1867).[9] Toch beperk ik me hier tot het tijdvak 1918-1940, aangezien juist de ervaringen van de Eerste Wereldoorlog en de volwassenwording van een nieuwe generatie na de Tachtigers de literatuur van het Nederlandse taalgebied sterk beïnvloed hebben. De enige concessie die nog gerechtvaardigd zou zijn, is om – in navolging van Brandt Corstius – het literaire interbellum voor Nederland te laten beginnen in 1916, wanneer Martinus Nijhoff debuteert met de bundel *De wandelaar*, en het vernieuwende tijdschrift *Het getij* het levenslicht ziet.[10] Over het einde van deze periode bestaat daarentegen zelden discussie. Daarvoor vormt de Tweede Wereldoorlog (1940-1945) een te duidelijke cesuur. Voor Nederland wordt deze wellicht het best gesymboliseerd door de avond van 14 mei 1940, als de toonaangevende criticus Menno ter Braak van de Nederlandse capitulatie verneemt, zich een dodelijke injectie laat toedienen, en vrijwel gelijktijdig met zijn al even invloedrijke vriend Eddy du Perron (hartaanval) overlijdt.

1.1 Drie vormen van vernieuwing

Grofweg vallen er drie categorieën van literatuurvernieuwing te onderscheiden voor het interbellum: de zogeheten historische avant-garde in met name de poëzie, het modernisme in zowel proza als poëzie, en de nieuwe zakelijkheid in hoofdzakelijk het proza. Onmiddellijk moet daarbij worden aangetekend dat de verschillen tussen de drie categorieën gradueel van aard zijn, en dat ze elkaar deels overlappen. Bovendien wordt deze indeling niet door alle literatuurhistorici aanvaard. Sommigen hanteren een brede definitie van het begrip modernisme, waar zij alle vernieuwingsbewegingen van de late negentiende en vroege twintigste eeuw onder scharen (de al genoemde Gay is daarvan een voorbeeld), terwijl anderen een 'radicaal' modernisme (ook wel avant-garde) onderscheiden van een 'gematigde' variant.[11] In de hierop volgende hoofdstukken zal ik de nieuwe zakelijkheid buiten beschouwing laten, omdat het zwaartepunt van deze stroming in Nederland aan het begin van de jaren '30 lag, toen het tijdschrift *Nu* alweer was opgeheven.

---

[9] P. Gay, *Het Modernisme* (2008), p. 47

[10] J. Brandt Corstius, 'The international context of Dutch literary modernism 1915-1930' (1976), overgenomen in onder andere T. Anbeek, 'Aarzelende avant-garde. "1916" in de Nederlandse literatuur' (1999)

[11] Van den Berg en Dorleijn, '"Modernisme à tort et à travers". Over modernisme in de Nederlandse letterkunde van de twintigste eeuw' (2004), p. 101-107

1.2 Van Doesburg tot Moens

Er zijn weinig kunstbewegingen geweest die zo veelkleurig en ogenschijnlijk incoherent waren, als de historische avant-garde.[12] Fransman Marcel Duchamp met zijn ontregelende *readymades*, André Bretons hypnotische surrealisme, de grotesken van Dada – wat bindt hen, anders dan een radicale voorliefde voor destructie en vernieuwing? Toch wel wat. Zo heeft men gewezen op de kenmerkende drang om 'quasi-officiële manifesten en proclamaties uit te vaardigen', en op de telkens terugkerende militante beeldspraak. Daarnaast afficheerden veel avant-gardisten – de naam zegt het al – zich als maatschappelijke voorlopers, als de spirituele leiding in de zoektocht naar een 'nieuwe mens' en een 'nieuwe kunst'.[13]

In tegenstelling tot de ontwikkelingen in Duitsland, Frankrijk en Rusland, is de avant-garde in Nederland feitelijk nooit van grote betekenis geweest. 'Onze' avant-gardisten waren simpelweg te marginaal, en als ze al voet aan de grond kregen in het literaire veld, werd hun werk veelal afgewezen.[14] Rest de vraag waarom. Van de verklaringen die de ronde doen (denk aan Nederlands neutraliteit in de Eerste Wereldoorlog), acht ik de these van Gillis Dorleijn het meest plausibel. De strijd tegen het traditionalisme was, zo betoogt hij, al gevoerd door de Beweging van Tachtig, en daarmee was 'de *niche* voor het moderne al bezet'.[15] Bovendien ontbrak het de jongeren aan de eenheid die Tachtig zo typeerde, en was er, zoals Anbeek heeft opgemerkt, tussen 1916 en 1930 nooit sprake van 'een gebundeld offensief om het verzet van de oude garde te breken'.[16]

Dat wil niet zeggen dat de generatie van '1916' geen pogingen deed tot radicale vernieuwing. Integendeel. Om te beginnen was daar het al eerder genoemde blad *Het getij* (1916-1924). Jongeren als Herman van den Bergh, Martinus Nijhoff en met name Theo van Doesburg trachtten hierin tot een nieuwe poëtica te komen, met wisselende resultaten. Zo toonde Van den Bergh zich in zijn vroege essays nog schatplichtig aan de erfenis van Tachtig, en klonk ook in de neoromantische verzen van J. Slauerhoff de negentiende eeuw door.[17] Nee, de enige Nederlandse auteur die zich met recht avant-gardist mag noemen is Theo van Doesburg, het meest bekende pseudoniem van Christian Küpper (1883-1931). Van Doesburg was behalve schilder en architect ook dichter (onder de schuilnaam I.K. Bonset), en maakte zogeheten 'letterklankbeelden';

---

[12] Het voorvoegsel 'historisch' bij 'avant-garde' is een vondst van de Duitse wetenschapper Peter Bürger, en is ingeburgerd geraakt om het onderscheid te kunnen maken tussen de avant-garde van de vroege twintigste eeuw en de andere invullingen van de term 'avant-garde'. Omdat ik in mijn scriptie alleen naar de eerste variant verwijs, is de toevoeging 'historisch' voor mij overbodig. Ik zal deze dan ook hierna weglaten.
[13] Van den Berg en Dorleijn, 'Avantgarde! Voorhoede? Ter inleiding' (2002), p. 7
[14] G. Dorleijn, 'Weerstand tegen de avant-garde in Nederland' (2002), p. 137-141
[15] Idem, p. 155
[16] Anbeek (1999), p. 128
[17] Idem, p. 111-118

constellaties van woorden die hij van hun conventionele betekenis wilde ontdoen, zodat ze 'nieuwe uitdrukkingskracht' zouden krijgen.[18] Hiermee schaarde hij zich bij het constructivisme van schilders als Piet Mondriaan en Bart van der Leck. Bovendien vond Van Doesburg/Bonset als enige Nederlandse literator in die jaren aansluiting bij de internationale bewegingen. Zo manifesteerde hij zich met de door hem opgerichte bladen *De stijl* (1917-1928) en *Mecano* (1922-1923) nadrukkelijk in een internationaal milieu, en nodigde hij de toonaangevende Duitse dadaïst Kurt Schwitters uit om in het voorjaar van 1923 mee te gaan op 'Dada-tournee' door Nederland.[19] Soms vallen in dit verband ook de namen van Antony Kok en Hendrik Werkman, maar zij hebben nimmer het (internationale) aanzien genoten dat Van Doesburg ten deel viel.

Andere dichters die veelal tot de, zij het mildere, avant-garde gerekend worden zijn Hendrik Marsman, Constant van Wessem en de hybride 'droomdichter' Hendrik de Vries.[20] Vooral de ontwikkeling van Marsman (1899-1940) is opmerkelijk te noemen. Alle registers van de jaren '20 zijn in diens werk te vinden – van onverholen neoromantiek (bij zijn debuut in *De beweging*) tot exuberant expressionisme, en van een zoekend katholicisme tot neoclassisistische epiek (bijvoorbeeld in *Tempel en Kruis*). Van grote invloed is vooral zijn vitalistisch-expressionistisch geïnspireerde debuutbundel *Verzen* (1923) geweest, met daarin het canonieke gedicht 'Vlam': 'Schuimende morgen/en mijn vuren lach/drinkt uit onzaggelijke schalen […] den opalen dag'. Anno 2012 wordt *Verzen* beschouwd als hét manifest van de '1916-generatie', een oordeel dat tijdgenoot Anton van Duinkerken lijkt te onderschrijven, wanneer hij optekent:

> Er zullen weinig menschen van mijn generatie bestaan, die deze regels (van 'Vlam', JJH) niet hartelijk bewonderen of tenminste gedurende eenigen tijd bewonderd hebben. […] Ze drukken […] een gevoel uit, waardoor wij allen bijna, rond 1920, sterk bezield waren…[21]

Ook de al eerder genoemde dichter Herman van den Bergh (1897-1967) hoort in dit rijtje thuis, niet in de laatste plaats vanwege zijn grote invloed op Marsman. Laatstgenoemde kwalificeerde Van den Bergh in augustus 1922 als 'de veelzijdige onder ons allen', en prees in lyrische bewoordingen diens debuutbundel, *De boog* (1917).[22] Desalniettemin kenmerkt Van den Berghs expressionisme zich door een vrij traditionele versbouw, zodat sommigen twijfelen aan het vernieuwende karakter van zijn poëzie. Jaap Goedegebuure heeft bijvoorbeeld betoogd dat Van

---

[18] J.J. Oversteegen, 'Zomer 1916: Albert Verwey neemt een serie bijdragen van Theo van Doesburg op in *De beweging* - Doorbraak van de avant-garde in Nederland' (1993), p. 599-600
[19] Van den Berg en Dorleijn (2004), p. 110 en Oversteegen, *Vorm of vent. Opvattingen over de aard van het literaire werk in de Nederlandse kritiek tussen de twee wereldoorlogen*. (1978), p. 60
[20] Anbeek (1999), p. 111
[21] Citaat gevonden in: Anbeek (1999), p. 127
[22] H. Marsman, 'Over den dichter Herman van den Bergh' (1922), p. 151-153

den Bergh dichter bij Franse symbolisten als Rimbaud en Laforgue staat dan bij het Duitse expressionisme.[23]

Richten we tenslotte de blik zuidwaarts, dan zien we dat de avant-garde in België een beduidend grotere rol speelde.[24] Dat was vooral de verdienste van Paul van Ostaijen (1896-1928), zonder twijfel de belangrijkste vernieuwer van de Vlaamse poëzie tijdens het interbellum. Met zijn debuutbundel *Music-hall* (1916) en het twee jaar later verschenen *Het sienjaal* zette Van Ostaijen de toon voor een stroming die bekend zou komen te staan als het 'humanitair expressionisme', terwijl zijn latere werk – en dan met name *Bezette stad* (1921) – getuigt van een diepe ontluistering. De poëzie die uit die latere Berlijnse periode voort is gekomen, behoort tot de meest autonomistische en radicaal avant-gardistische die het Nederlandse taalgebied kende. In Nederland zelf mag Van Ostaijens invloed dan gering zijn geweest, voor Vlaamse tijdgenoten als Wies Moens, Gaston Burssens en Victor J. Brunclair was hij een onmisbare inspiratiebron.

1.3 Het modernisme en zijn protagonisten

De term 'modernisme' was lange tijd een onduidelijk containerbegrip; elke literatuurhistoricus projecteerde er zijn eigen definitie op. Gelukkig hebben Van den Berg en Dorleijn enkele jaren geleden de handschoen opgenomen, om enige orde te scheppen in de heersende 'veelheid aan modernismen'. Zij komen tot drie mogelijke definities: modernisme als 'literatuur van de moderniteit', modernisme als 'verzamelnaam voor de vele ismen van de esthetische avant-garde' en tot slot modernisme als een stroming die significant verschilde van diezelfde avant-garde.[25] Voor mij zal deze derde definitie leidend zijn.

Een eerste aanzet tot het definiëren van een modernisme-begrip dat geheel los staat van de avant-garde, werd gedaan door Douwe Fokkema en Elrud Ibsch in hun baanbrekende studie *Het Modernisme in de Europese letterkunde* (1984). Volgens hen is het modernisme een stroming die zich bij uitstek manifesteert in het proza, zoals bijvoorbeeld in het werk van James Joyce, Marcel Proust en Viriginia Woolf. De Nederlandse literatuur is in het corpus vertegenwoordigd door Carry van Bruggen en Eddy du Perron, en in mindere mate door Menno ter Braak en Simon Vestdijk. Wat al deze auteurs gemeenschappelijk hadden? Fokkema en Ibsch komen tot de volgende reeks kenmerken. Allereerst is er de twijfel, zowel 'epistemologisch' als 'metalinguaal'. Modernisten vragen zich hardop af of de wereld kenbaar was, en trekken 'de mogelijkheid van een sluitende verklaring' daarmee in twijfel ('epistemologisch'). Daarmee staat ook de notie van

[23] J. Goedegebuure, *Op zoek naar een bezield verband* (1981, deel 1), p. 35. Vgl. Anbeek (1999), p. 114-116
[24] Dorleijn (2002), p. 150
[25] Van den Berg en Dorleijn (2004), p. 103

'volledige beschrijving van de wereld' ('metalinguaal') op losse schroeven.[26] Het wereldbeeld van de modernist is daarom fragmentarisch, en elke uitspraak over de wereld is hypothetisch. Het gevolg: de hoofdpersoon is nooit een door het noodlot gedetermineerd 'type', zoals in het realisme, maar altijd een 'persoonlijkheid' met een sterk bewustzijn.[27] Daarnaast is de modernistische auteur een intellectueel die essayistische passages in zijn romans durft te verwerken, en hierin verschilt hij van de avant-gardist. Modernisten produceren geen manifesten, aldus Fokkema en Ibsch, maar zijn juist reflectief. [28] Ze verplichten zich, in de woorden van Peter Gay, tot 'een principieel zelfonderzoek'.[29]

Wie aan de hand van dit schema de Nederlandse romans van het interbellum beziet, komt al gauw uit bij *Eva* (1927) van Carry van Bruggen en *Het land van herkomst* (1935) van E. du Perron. Beide romans geven blijk van een tamelijk radicale twijfel, en zowel Van Bruggen als Du Perron maakt herhaaldelijk gebruik van de zogeheten *stream of consciousness*, waarbij de gedachtestroom van het hoofdpersonage zonder bemiddeling van de verteller wordt weergegeven. In de studie van Fokkema en Ibsch komt dit procedé naar voren als één van de geijkte instrumenten van de modernist.[30] Ook Vestdijks *Meneer Visser's hellevaart* (1936), dat bolstaat van de *stream of consciousness*, rekenen zij derhalve tot het Nederlandse modernisme. *Hampton Court* (1931) van Menno ter Braak is een andersoortige roman, maar behoort volgens de auteurs ook tot het modernisme, aangezien het 'bewustwordingsproces' en de '*monologue intérieur*' hen sterk doen denken aan Proust en Joyce.[31]

De ietwat rigide indeling van Fokkema en Ibsch is hen later op de nodige kritiek komen te staan. August Hans den Boef heeft bijvoorbeeld betoogd dat modernisme in de eerste plaats gezien moet worden als 'een techniek, niet als een levenshouding'. En juist Ter Braak en Du Perron hebben zich altijd tegen de technische vernieuwingsdrang van veel tijdgenoten gekeerd, zodat zij onmogelijk tot het modernisme kunnen behoren, aldus Den Boef. 'De vent (i.e. de persoonlijkheid, JJH) stond voorop, de vorm (techniek) had een dienstbare functie.'[32] Ook met de veronderstelling dat Du Perron en Ter Braak reageerden op onder anderen Woolf, Gide en Proust, maakt Den Boef korte metten. Zo gaf Ter Braak in 1933 te kennen nog nooit iets van Proust gelezen te hebben, en 'staat [het] absoluut niet vast dat beide heren iets van Woolf hebben gelezen'.[33]

---

[26] Fokkema en Ibsch, *Het modernisme in de Europese letterkunde* (1984), p. 11
[27] Idem, p. 41-47
[28] Idem, p. 10
[29] Gay (2008), p. 19
[30] Fokkema en Ibsch (1984), p. 39
[31] Idem, p. 260-265
[32] A. H. den Boef, *Musil? Ken ik niet. Ter Braak en Du Perron over modernisten en epigonen.* (1991), p. 9
[33] Idem, p. 10-11

Een belangrijke omissie die Fokkema en Ibsch eveneens wordt aangerekend, is hun uitsluiting van de poëzie. Daardoor blijft bijvoorbeeld het werk van T.S. Eliot, Paul Valéry en – niet onbelangrijk – Martinus Nijhoff (1894-1953) buiten beschouwing.[34] Wiljan van den Akker heeft hier begin jaren '90 bezwaar tegen gemaakt. Zowel Nijhoffs debuut *De wandelaar* (1916) als het latere *Vormen* (1924) getuigen volgens hem van een grote epistemologische twijfel. Nijhoff toont zich 'volkomen onthecht', en klampt zich vast aan zijn enige houvast, de taal. Van den Akker: 'Er is geen uitweg, er is slechts de aanvaarding van een versplinterd, redeloos en ontredderd bestaan'. Dit resulteert in poëzie die slechts 'mogelijkheden [onderzoekt] zonder zekerheden te geven'.[35] Vooral *Vormen* voldoet aan vrijwel alle criteria van Fokkema en Ibsch: 'scepsis en zelftwijfel, depersonalisatie, fragmentarisme […], intellectualisme, onthechting en ambivalentie'.[36] Eerder al had Van den Akker beargumenteerd dat Nijhoffs epische gedicht *Awater* net zo stevig in het 'internationale modernisme' verankerd was als *The Waste Land* en *Ulysses*, de beroemde werken van resp. Eliot en Joyce waar *Awater* veel overeenkomsten mee vertoonde.[37]

1.4 Het verzuilde tijdschriftenlandschap

Over de hierboven geschetste vernieuwing werd vurig gepolemiseerd in de vele tijdschriften van het interbellum. Daarbij valt er een onderscheid te maken tussen enerzijds het verzuilde circuit, en anderzijds het 'neutrale', niet-verzuilde circuit.[38] Laat ik bij het eerste circuit beginnen. Dat kent op het eerste gezicht een grote verscheidenheid. 'Rode' bladen schreven de kolommen vol over de Oktoberrevolutie, terwijl de rooms-katholieke tijdschriften voortdurend pleitten voor meer 'ethische' kunst. Maar wie beter kijkt, ziet ook een grote overeenkomst: ze verzetten zich bijna allemaal tegen de jonge hemelbestormers in de literatuur. Het traditionalisme vierde hoogtij, en in veel gevallen stond men nog met één been in de negentiende eeuw.

Neem bijvoorbeeld het in 1916 opgerichte katholieke maandblad *De Beiaard*, waarvan J.J. Oversteegen geconstateerd heeft dat de toon 'even emanciperend-pedagogisch als die van Alberdingk Thijm (prominente negentiende-eeuwse katholieke auteur, JJH)' was.[39] Als het woord 'modern' al viel, dan doelde men meestal op de Tachtigers.[40] Begin jaren '20 kwam hier

---

[34] In de latere Engelse versie (*Modernist Conjectures; a Mainstream in European Literature 1910-1940* uit 1987) van de studie van Fokkema en Ibsch wordt wel stilgestaan bij T.S. Eliot.
[35] Van den Akker, 'Dichter in het grensgebied' (1994), p. 48-52
[36] Idem, p. 54
[37] Van den Akker, '"Een onduidelijk kletsverhaal". M. Nijhoffs *Awater* in een modernistisch perspectief' (1992), p. 26-31
[38] De onderverdeling in 'circuits' ontleen ik aan Dorleijn (2002)
[39] Oversteegen (1978), p. 23
[40] Dorleijn (2002), p. 142

verandering in. Anton van Duinkerken en de broers Henri en Gerard Bruning verenigden zich in *Roeping* (1922-1963), en nog eens drie jaar later volgde het eerste nummer van *De Gemeenschap* (1925-1941). Een nieuwe generatie nam het woord, het was hoog tijd om 'alle restanten van het burgerlijke, negentiende-eeuwse 'femelarij'-katholicisme overboord te gooien'.[41] Plotseling was de weg vrij voor poëzie met 'avantgardistische trekken'.[42] Vooral *De Gemeenschap*, met onder anderen Albert Kuyle en Jan Engelman in de redactie, omarmde de moderne kunst. Marsman publiceerde er een aantal malen in, en begin jaren '30 pakte het blad tweemaal uit met voorpublicaties uit Bordewijks vernieuwende novellen *Knorrende beesten* en *Bint*.[43] Bovendien gingen de redacteuren, in samenwerking met *De vrije bladen*, voorop in de strijd tegen *Nu*. Van de elf ondertekenaars van het pamflet *aNti-schUnd* kwamen er vier uit de kring rond *De Gemeenschap*. Toch bleef het in de eerste plaats een katholiek blad, en geen avant-gardistisch strijdschrift. Zoals Dorleijn op heeft gemerkt: 'Men is nog het meest modern als men zich afzet tegen de oudere katholieken'.[44]

Heel wat minder reuring was er in protestantse en socialistische kring. *Opwaartsche wegen* (1923-1940), het belangrijkste protestants-christelijke blad in het interbellum, voerde in feite een achterhoedegevecht met zijn afwijzing van Tachtig. De enige medewerker die enige voeling had met de moderne literatuur was Roel Houwink, die in een eerder stadium tot de kringen van zowel *De vrije bladen* als *Nu* (!) had behoord. Wat de socialisten betreft, was er van een circuit nauwelijks sprake. De 'literaire ambitie' van de linkse bladen was vaak gering, en niet zelden verdwenen ze na één of twee jaargangen even geruisloos als bij hun entree (het rumoer waarmee *Nu* zijn opwachting maakte, mag in dat opzicht een uitzondering genoemd worden).[45] Kwam de avant-garde incidenteel toch ter sprake kwam, dan wees men deze – geheel in marxistische traditie – af als een uitwas van de bourgeoisie. Literatuur diende toegankelijk zijn voor de gewone man, en daarmee uit. Een aparte vermelding verdient hier het humanistisch georiënteerde blad *De stem* (1921-1941) dat de 'worsteling met het moderne leven' centraal stelde.[46] Redacteuren Dirk Coster en Just Havelaar hoopten zo een synthese bereiken tussen het 'ethicisme' van het confessionele circuit en het 'estheticisme' van de ongebonden jongeren. Iedereen mocht in *De stem* publiceren, mits het om poëzie of proza ging met een ethische grondslag. Van Doesburg/Bonset maakte geen kans, maar Nijhoff, Marsman en Ter Braak werkten wel mee.[47]

---

[41] Ruiter en Smulders, *Literatuur en Moderniteit in Nederland 1840-1990* (1996), p. 229
[42] Dorleijn (2002), p. 143
[43] Het publiceren van Bordewijks proza diende ook een commercieel doel, aangezien de genoemde titels uitgegeven werden door *De Gemeenschap*, de gelijknamige uitgeverij die verbonden was aan het blad.
[44] Dorleijn (2002), p. 143
[45] Idem, p. 145
[46] Idem, p. 149-150
[47] Ibidem

Het tweede, ideologisch ongebonden circuit valt op zijn beurt uiteen in twee richtingen. De eerste is traditionalistisch, en bestaat uit bladen die over het algemeen al enige tijd bestonden. Ik doel voornamelijk op de nestor aller tijdschriften, *De Gids* (opgericht in 1837). Begin twintigste eeuw voer het een vrij conservatieve koers. Redacteuren als Johan Huizinga, H.T. Colenbrander en J.C. Bloem hadden weinig op met de naoorlogse vormvernieuwing. In 1928 schrijft Bloem: 'De meeste modernen nemen van dezen tijd alleen dat, wat het meest aan de oppervlakte ligt: het lawaaiige, mechanische, […] het Amerikanisme in een woord'.[48] Toch waren er ook andere geluiden te horen, bijvoorbeeld van de kant van Adriaan Roland Holst, in 1919 tot de redactie toegetreden. Roland Holst nam het op voor Nijhoff (die eind 1925 aan de redactie werd toegevoegd), en moedigde Marsman aan zijn Duits-expressionistische gedichten in te sturen, hetgeen in 1922 voor flinke ruzie zorgde.[49] Een tweede tijdschrift dat een belangrijke rol vervulde in het neutrale circuit, was *Groot Nederland* (1903-1944). Onder leiding van romancier en essayist Frans Coenen combineerde het tijdens het interbellum maatschappelijke belangstelling met kritische onafhankelijkheid, zonder zich verder al te veel in te laten met de moderne literatuur.[50]

Dan de tweede richting binnen het neutrale circuit. Deze is opgebouwd uit jonge bladen die in de meeste gevallen uitgesproken vooruitstrevend waren. Beginnend bij het reeds besproken jongerenblad *Het getij*, en eindigend met *Forum* (opgeheven in 1935) kenden ze vaak een korte periode van bloei, alvorens de leidersrol over te doen aan een ander blad. De missende schakel tussen *Het getij* en *Forum* was *De vrije bladen* (1924-1949), dat op deze plaats een wat langere bespreking verdient.[51] De oprichters van *De vrije bladen*, Herman van den Bergh, J.W.F. Werumeus Buning en C.J. Kelk, hadden allemaal naam gemaakt bij *Het getij*, en zetten de lijn van dat tijdschrift onder de nieuwe vlag voort. Opnieuw wilde men zich daarbij niet vast laten leggen op één poëticaal programma; elke vorm van dogmatisme zou het individu alleen maar in de weg zitten.[52] Zodoende was er ruimte voor de meest uiteenlopende stromingen: naast de modernisme van Nijhoff de neoromantiek van Slauerhoff en Den Doolaard, en naast het expressionisme van Marsman het zoekende personalisme van Ter Braak. Een opvallende rol was daarnaast weggelegd voor Constant van Wessem (1891-1954), ofwel Frederik Chasalle (zijn pseudoniem). Van Wessem was bij *De vrije bladen* de belangrijkste theoreticus voor het moderne proza, en schreef daar in 1929 een vijftal opstellen over. Zijn pleidooi laat zich als volgt samenvatten: het proza moet niet langer uitleggen, bespiegelen of bloemrijk uitweiden, maar moet een 'directe weergave van *leven*' zijn (cursivering CvW). Weg met de ouderwetse, auctoriale verteller: 'in het moderne

[48] J.C. Bloem, 'Katherine Mansfield' (1928), p. 293
[49] Dorleijn (2002), p. 141
[50] Oversteegen (1978), p. 24
[51] Gezien de grote rol van *De vrije bladen* in de '*aNti-schUnd*-affaire' sta ik wat langer bij het blad stil.
[52] Bakker (1985), p. 156-158

proza is de schrijver weggeschrapt'.[53] Van Wessem zou in datzelfde essay de eerste in Nederland zijn geweest die in het kader van de romankunst, de term 'nieuwe zakelijkheid' liet vallen.[54] Daarmee plaveide hij de weg voor latere romanvernieuwers als Bordewijk, M. Revis en Ben Stroman.

Tot slot mag de zogeheten Prisma-discussie, een belangrijke episode in het bestaan van *De vrije bladen*, hier niet onvermeld blijven. Aanleiding was het verschijnen van de bundel *Prisma; Bloemlezing uit de Nederlandsche poëzie na 1918* (1930), samengesteld door D.A.M. Binnendijk (1902-1984). In de inleiding had Binnendijk, vast medewerker van *De vrije bladen*, uiteengezet wat bij de selectie het belangrijkste criterium geweest was, te weten 'de aanwezigheid van vormkracht'. Poëzie was, aldus Binnenijk, 'geen ontroerend schrijven, maar […] een natuurlijk organisme, een bloem'.[55] Dit standpunt stuitte met name Menno ter Braak tegen de borst, en in januari 1931 volgde in *De vrije bladen* een weerwoord. Niet alleen had Binnendijk zich volgens Ter Braak veel te dogmatisch opgesteld, hij had nagelaten het criterium van de 'oorspronkelijkheid' in zijn keuze mee te laten wegen.[56] Het is deze dichotomie van vormkracht versus oorspronkelijkheid, door J.C. Bloem teruggebracht tot 'vorm of vent', die is uitgegroeid tot een klassiek referentiepunt voor het poëticale landschap van het interbellum, en die bovendien aan de basis stond van de opvolger van *De vrije bladen*, *Forum*.

---

[53] Citaat gevonden in H. Anten, *Van realisme naar zakelijkheid. Proza-opvattingen tussen 1916 en 1932.* (1982), p. 61-64
[54] Idem, p. 63
[55] Citaat gevonden in Oversteegen (1978), p. 262
[56] Idem, p. 261-267

MORGEN VERSCHIJNT
HET
NIEUWE NUMMER
VAN
NU
ALGEMEEN MAANDBLAD
ONDER REDACTIE VAN
IS. QUERIDO EN A. M. DE JONG

Dit nieuwe nummer bevat ZEER BELANGRIJKE BIJDRAGEN
van
IS. QUERIDO — A. M. DE JONG — Mr. FRANÇOIS PAUWELS — ED. ANSEELE
C. DE DOOD — R. STENHUIS — EMANUEL DE BOM
GERHART HAUPTMANN — HENRI BRUNING en anderen.

112 PAGINA'S TEKST.

„NU" neemt door zijn inhoud, omvang en prijs een geheel eigen plaats in tusschen de voornaamste maandbladen van binnen- en buitenland.

„NU" is verkrijgbaar bij alle boekhandelaren, aan alle Spoorwegstations en de Kiosken te Rotterdam, Den Haag en Amsterdam.

f 10.— per jaar 90 cent per nummer

Alle boekhandelaren nemen abonnementen op „NU" aan.

SCHELTENS & GILTAY - Uitgevers - AMSTERDAM

Advertentie, afgedrukt op 30 november 1927 in het *Algemeen Handelsblad*.

2. *Nu*: het onstuimige begin

De aankondiging die op vrijdagavond, 10 juni 1927 in het *Algemeen Handelsblad* stond, was gemakkelijk over het hoofd te zien. Onderaan pagina negen, weggedrukt tussen een berichtje over de nieuwste aanwinsten van een Maastrichts museum en een advertentie voor hand-geknoopte Turkse tapijten, viel te lezen:

> De heer Is. Querido verzoekt ons het volgende mede te deelen:
> Op 1 October a.s. zal bij de uitgeversfirma Scheltens & Giltay te Amsterdam een nieuw maandblad verschijnen onder redactie van Israël Querido en A.M. de Jong. Van dit geheel onafhankelijke maandblad voor letteren, kunst, wetenschap, politiek en algemeene cultuur wil de redactie een fel strijd-tijdschrift maken, dat zonder aanzien des persoons het geheele geestelijke en cultureele leven van Nederland als object der critiek zal kiezen.[57]

Het zij gezegd, lef had Israël Querido (1872-1932) wel. Er zijn tijdschriften met minder poeha aangekondigd. De strijdbaarheid die uit bovenstaande woorden klinkt, was het residu van een lange aanloop. Al in december 1925 schrijft Querido aan A.M. de Jong dat het 'z.g. jongere tuig op een onrustbarende manier naar voren dringen (sic). […] De Bloem's, de Greshoffs, de Marsmans worden te brutaal.'[58] Toen in het voorjaar van 1927 de plannen voor een tijdschrift concreter werden, deden er een aantal namen de ronde. Querido opteerde voor 'De Moker', uitgevers Scheltsens en Giltay stelden 'Het Forum' (!) voor, maar het werd 'Nu'.[59] Krap vier maanden na de aankondiging in het Handelsblad, op 1 oktober 1927, verscheen het eerste nummer in een oplage van 1300 exemplaren.[60] Querido zou alle 'strijd' krijgen waar hij op had gehoopt, en misschien zelfs wel meer.

2.1 Beginselen en provocaties

In het openingsnummer mocht Adrianus Michiel de Jong (1888-1943) aftrappen, om de 'raison d'être' van *Nu* over het voetlicht te brengen. Dat deed hij, eufemistisch uitgedrukt, zonder schroom: 'het is een zoodje in onze litteratuur'. De Tachtigers hadden weliswaar 'enkele prachtige vruchten voortgebracht', maar ook 'veel lamentabel misverstand'.[61] Bovenal hadden ze een hele generatie op verkeerde ideeën gebracht, aldus De Jong. 'Heel deze rare moderne poëzie, die noch poëzie, noch modern is, "bloeit" gezapig voort op de stam van de Beweging van Tachtig'. Niets, werkelijk niets, moest men hebben van de 'troep slappe, dekadente heertjes en dametjes' die

---

[57] *Algemeen Handelsblad* (1927-32427), p. 9
[58] Citaat gevonden in M. de Jong, *A.M. de Jong, schrijver* (2001), p. 229
[59] Idem, p. 229-230. Vgl. Brief van Querido aan De Jong, 22 juni 1927
[60] De oplage ontleen ik aan R. Schoemaker, 'A.M. de Jong als kunstpaus van het socialisme' (1991), p. 86
[61] *Nu* I, nr. 1 (1927), p. 2

voornamelijk uitblinkt 'in het uitstoten van kreetjes en zuchtjes'. Namen noemt De Jong niet, maar het ligt voor de hand dat hij hier de generatie-Marsman en de destijds dominante kring rond *De vrije bladen* op de korrel neemt. Wat moest men aanvangen met 'hun opgewonden tijdschriftjes, hun exclusieve cercletjes, hun splinterachtige bewegingkjes'?[62]

In deze klaagzang stond hij niet alleen, zo betoogde De Jong. Het volk was dit 'ijdel spelletje van coterietjes' al lang beu. 'De overgrote meerderheid wendt zich verveeld af, kan er met zijn verstand noch met zijn gevoel bij, vind het erg jammer, maar concludeert, dat litteratuur blijkbaar niks voor hem is…' Ziedaar de grootste grief van De Jong: '*onze litteratuur wordt niet gelezen!*' (cursivering AMdJ).[63] Het was een bezwaar dat ten diepste samenhing met de beginselen van *Nu*. Literatuur moest midden in de samenleving staan, moest het publiek begeesteren, zeker nu er een 'nieuwe gedachte is aangelicht in het bewustzijn van de volken'.[64] Het woord 'socialisme' weet De Jong in zijn negen pagina's tellende beginselverklaring zorgvuldig te vermijden, maar daar doelt hij natuurlijk wel op. Zijn bombastische retoriek doet welbeschouwd meer denken aan SDAP-voorman Troelstra, dan aan bijvoorbeeld Gorter:

> Breed en machtig stroomt de alomvattende gemeenschapsgedachte over de aarde, mensenhanden strekken zich naar mensenhanden, over alle grenzen; het wachtwoord van de nieuwe tijd: "Verbroedering!" schalt over de wereld als de roep van een jong, heftig hartstochtelik geslacht…[65]

Zo mogelijk nog provocatiever was de bijdrage van de relatief onbekende auteur C. de Dood (1892-1965). Deze had enige tijd als correspondent in Berlijn gewoond, en zou later columnist worden voor het socialistische dagblad *Het Volk*. In een onverholen provocatieve brief beklaagde hij zich over de Maatschappij voor Letterkunde (opgericht in 1766). Schmierend richt De Dood zich in de brief tot 'mejuffrouw Nederlandsche letterkunst'. Dat ze een 'mejuffrouw' is, en haar maagdelijkheid nog niet verloren heeft, staat voor hem vast, want haar 'geliefden maken […] een treurigen gelubden indruk.' Immers, 'welk bevredigend orgasme hebt gij te verwachten van zoo'n A. Roland Holst […] en van zoo'n Werumeus Buning…'.[66] Enfin, de toon is gezet. In de vier pagina's die volgen drijft De Dood onomwonden de spot met het literaire establishment:

> Is het waar, troostelooze Nederlandsche letterkunst, dat gij een schooierend straatdeerntje zijt? […]

[62] *Nu* I, nr. 1 (1927), p. 3-4
[63] Idem, p. 3-9
[64] Idem, p. 7
[65] Idem, p. 8
[66] Idem, p. 66

> Uw lichaam is vol booze zweren, als waart gij geinfekteerd door onze groote maatschappelijke lues en in elke wonde gaat een kunst-kritikus bij levende lijve tot ontbinding over. Uw oogen druipen walgelijke vochten en iedere drop is een "louche" uitgave. Uw ooren zijn verstopt met het vuil van korruptie. Arm deerntje, arm Nederlandsche letterkunstje.[67]

Corruptie, dat lijkt de voornaamste beschuldiging te zijn. Het 'bordeel' Maatschappij voor Letterkunde had volgens De Dood 'stiekeme ingangen' bij *De Telegraaf* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. Maar is een dergelijke aanklacht voldoende om Frits Hopman, op dat moment voorzitter van de Maatschappij, uit te maken voor 'Schlemiehl' (sic) en 'virus obscurus'?[68] A.M. de Jong vond in elk geval dat De Dood veel te ver ging. Op 8 oktober 1927 schrijft hij aan Querido: 'Ik acht het beneden de standing […] van "*NU*", en dat is vermoedelik mijn hoofdbezwaar; het getuigt van smakeloosheid.[69] Dat het stuk toch geplaatst werd, lijkt erop te wijzen dat De Jong beduidend minder te zeggen had over de uiteindelijke inhoud dan Querido.

Hoe dan ook, beide auteurs drukten hun stempel op het eerste nummer. De Jong schreef behalve de inleiding nog drie stukken, waarvan één onder het pseudoniem Frank van Waes. Querido op zijn beurt verzorgde de eerste aflevering van de rubriek 'Zigzags', publiceerde een essay bij het overlijden van Gorter en ging zich te buiten aan een lange bespreking van de 'stand en bevoegdheid onzer tegenwoordige literatuur-critiek'.[70] Deze stond er volgens Querido – niet geheel verrassend wellicht – beroerd voor. De meeste critici leden aan 'malle zelfoverschatting', en hun 'onderlinge bewondering' was louter gestoeld op 'potsierlijke en aanmatigende zelfbevestiging'. Victor van Vriesland had weliswaar 'veel schrijftalent', maar 'geen aasje mystiek in heel zijn wezen'. Radiocriticus P.H. Ritter jr.? Kende de wereldliteratuur noch 'onze eigen literatuur' voldoende. Frits Hopman? Een 'ransige prul'. Geen van allen zou beschikken over wat Querido in zijn karakteristiek labyrintische proza 'cosmische objectiviteit' noemt, ofwel 'oer-ontvankelijkheid voor álle levens-verschijnselen; […] een ontvankelijkheid die […] geen sectarisme [kent], geen beperking, geen vlijmscherpen of laag-geestigen haat tegen personen'.[71] Alleen bij Tachtigers als Verwey en Van Deyssel had hij deze objectiviteit bespeurd, en bij *Groot Nederland*-redacteur Frans Coenen. Jongeren als Binnendijk en Ter Braak behoefden 'allereerst veel grootere rijping en vorming', om hun 'individualistische drangetje naar "nieuwe vormen"' te

---

[67] *Nu* I, nr. 1 (1927), p. 67
[68] Idem, p. 68-69
[69] Citaat gevonden in De Jong (2001), p. 245
[70] Het acht pagina's tellende essay over Gorter had Querido al enige tijd daarvoor geschreven. Het werd gepubliceerd, omdat de redactie 'nog te diep onder den indruk van Gorter's heengaan' was, om een "In Memoriam" te schrijven.
[71] *Nu* I, nr. 1 (1927), p. 78-94

boven te komen.[72] Het openingsnummer overziend is het duidelijk wat Querido in de zomer van 1927 bedoeld had met een 'fel strijd-tijdschrift'. A.M. de Jong zelf noemt zijn inleiding in een brief aan Querido met recht 'een oorlogsverklaring'.[73] Een flinke dosis overmoed, aangevuld met wat scheldpartijen hier en daar, hadden *Nu* in één klap op de literaire radar doen verschijnen.

In de daarop volgende nummers zette de redactie deze rellerige lijn voort. Illustratief is het tweeluik 'Een jongere over de jongeren' van de obscure auteur Mourik van Meersen, gepubliceerd tussen november 1927 en januari 1928.[74] In navolging van De Jong keert Van Meersen zich hierin fel tegen de jonge 'taal-kannibalen, die vanwege hun "modernisme" onze taal verkrachten'. En opnieuw – evenals bij C. de Dood – is er de aantijging van vriendjespolitiek:

> Nee!, ik doe dan niet mee aan dat vunzige spel. Nooit! […]
> Ik heb, zoek en wil geen vrindjes in de letteren-van-heden, omdat ik alle literaire kruiwagens haat. Want ik weet, ik voel dit: *dat alleen het werk-zelf zal uitmaken of men kunstenaar is*.[75]

In de resterende pagina's moet met name het 'gepruts' van de 'literaire ijdeltuit' Marsman eraan geloven. Diens laatste bundel, *Paradise Regained* (1927), zou van een enorme 'taalverwildering' getuigen. Want waarom had Marsman voor een Engelse titel gekozen? 'Alsof *onze* taal de woordenrijkdom niet bezit om de literator aan een goed-klinkende titel […] te helpen!' Zijn kritiek – die her en der verder reikt dan de titel alleen – zag Van Meersen bovendien bevestigd in het oordeel van Nijhoff, die in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* over dezelfde bundel gezegd had: 'Vraagt ge om *schoonheid*, lees dan zulke gedichten niet'.[76] Een kunstwerk zonder schoonheid dus, iets waar Van Meersen niets van moest hebben. Deel twee van de tirade verscheen in het januarinummer van *Nu*, waarna de wind ging liggen. Voor even althans.

2.2 Heibel in het straatje (I)

Op zaterdag 28 januari 1928 liep Dirk Binnendijk het Amsterdamse Hotel Americain binnen met een stapel pamfletten onder de arm. Voor de lieve prijs van 25 cent verkocht hij er het eerste exemplaar van *aNti-schUnd*, een opruiend schotschrift gericht tegen *Nu*, en tegen de 'Schund' (lett: vuilnis) die het blad zou verspreiden. Naast Binnendijk was nog een tiental andere auteurs bij de onderneming betrokken, onder wie Jan Engelman en A. den Doolaard. Deze hadden, zo schreef de *Tilburgsche Courant* in een kort sfeerverslag op haar voorpagina, 'goede

---

[72] *Nu* I, nr. 1 (1927), p. 85-93
[73] Citaat gevonden in J. van Loon, *Een onderzoek naar de relatie tussen A.M. de Jong en Is. Querido* (1982), p. 49
[74] Over Van Meersen is, getuige een korte recensie van Johan Theunisz in *Den Gulden Winckel*, alleen bekend dat hij in 1927 een roman schreef, getiteld *Ontmoeting*.
[75] *Nu* I, nr. 2 (1927), p 205
[76] Idem, p. 207-210. De cursivering is in alle geciteerde passages van Van Meersen.

zaken' gedaan door post te vatten bij het RAI-gebouw, en 'bezoekers van de automobielen-tentoonstelling te bewerken'.[77] Samen met de overige schrijvers togen ze vervolgens, vergezeld door 'de muze van *De vrije bladen*', Elisabeth de Roos, naar de Amsterdamse Kalverstraat, om het pamflet te slijten aan het winkelend publiek.[78] Den Doolaard memoreerde later: 'Na een uurtje werd de lol nog groter, want wegens het ontbreken van een ventvergunning ging de politie proberen ons op te pikken, wat niet gelukt is.'[79] Naar verluid werden er uiteindelijk 3000 exemplaren verkocht, en in 1931 zou er nog een vierde (!) druk volgen.[80]

Aan de verschijning van *aNti-schUnd* lag een conflict ten grondslag dat verder reikte dan de grootspraak van Querido en De Jong alleen.[81] Al in november 1927 had Binnendijk in *De vrije bladen* een weerwoord willen publiceren op de beginselverklaring van De Jong, maar daar had Emanuel Querido, de uitgever van dienst (en broer van de *Nu*-redacteur), een stokje voor gestoken. A.M. de Jong was namelijk één van de auteurs in zijn stal, en in een eerder gemaakte afspraak had Querido uitdrukkelijk gesteld dat de redacteuren van *De vrije bladen* geen auteurs mochten aanvallen, met wie hij een zakelijke relatie onderhield. Binnendijk had geen keus, en bond in, alhoewel hij zelf van mening was 'dat van een persoonlijken aanval geen sprake was'. Sterker nog, zo betoogde hij in het januarinummer van *De vrije bladen* (dan al bij een andere uitgeverij), in feite had De Jong door deze constructie indirect 'censuur uitgeoefend'.[82]

Naast de kring rond Binnendijk (Ter Braak, Marsman, Van Wessem) mengde ook de redactie van het katholieke blad *De Gemeenschap* zich in het conflict, Albert Kuyle (pseudoniem van Louis Kuitenbrouwer) voorop.[83] Dat de lijntjes tussen de katholieke factie en *De vrije bladen* kort waren, was al langer bekend – er was zelfs korte tijd sprake van een fusie.[84] Merkwaardiger is echter de medewerking van proto-fascist E. Michel (1899-1960) en fascist Erich Wichman (1890-1929). Michel meldde zich in de jaren dertig aan bij het nationaal-socialistische Verdinaso, en Wichman was één van de drijvende krachten achter het fascistische weekblad *De Bezem*. Overigens zou ook Kuyle later een grote sympathie ontwikkelen voor het fascisme, en was hij vanaf 1935 een actief lid van Zwart Front.

---

[77] *Tilburgsche Courant* 10466 (30 januari 1928), p. 1
[78] L. Hanssen, *Want alle verlies is winst: Menno ter Braak 1902-1930* (2000), p. 378
[79] Citaten gevonden in: D. van der Meulen, 'Litteratoren als straatventers: over de brochure aNti-schUnd (1928)' (1987), p. 37
[80] L. van de Haterd, *De waarheid hooger dan de leus* (2004), p. 260
[81] L. Hanssen, 'Menno ter Braak in de rol van straatventer : een polemiek over de plaats van de kunstenaar in de maatschappij' (1994), p. 107-117. Over de precieze chronologie verschillen de meningen. Vgl. Van der Meulen (1987), p. 36-37, L. Hanssen (2000), p. 367-368 en W. Hazeu, 'Over het socialistische en semitische schrikbewind in 1928' (1980), p. 19-21
[82] D.A.M. Binnendijk, 'Een boekje open (een verantwoording en een aanklacht)' (1928), p. 2-3
[83] Het pamflet verscheen bij Kuyles gelijknamige uitgeverij, *De Gemeenschap*.
[84] Van der Meulen (1987), p. 35

Het resultaat van dit alles: een 46-pagina's tellend schotschrift, vol met pastiches en polemisch getinte uiteenzettingen. Dat begint al bij het gezamenlijke 'voorbericht', waarin we lezen: 'Eenigen tijd geleden verscheen er een dissertatie "Over de oorzaken van het stinken der Amsterdamsche grachten".' Liever hadden de auteurs hun tijdschriften niet besmeurd door af te dalen in de 'cloaca maxima van de Hollandsche schrijversbent', maar om de oorzaken van het stinken aan te tonen moest men wel.[85] Spottend sluiten ze af met: 'Guts voort, cloaak!', waarna Marsman het spits mag afbijten. Diens kritiek is kort, maar snedig. 'Elke actie tegen dit orgaan', zo schrijft hij, behoort voorlopig niet 'tot de competentie van eenig nederlandsch criticus, maar tot die der straatvegers'. In het daaropvolgende essay trekt Ter Braak elf pagina's uit voor een aanklacht tegen 'den heer Is. Querido', 'zich uitgevend voor den Almachtigen God der critiek'. Met name Querido's pompeuze stijl moet het ontgelden. Wanneer deze bijvoorbeeld spreekt van '*hoog-geestelijk-levende en toch algemeen-menschelijk-voelende* critici', noteert Ter Braak:

> Ik snak naar adem en ik cursiveer. Waar zijn wij? Hoe "hoog" berekent Q. dit levenspeil, waarin men "toch" zoo "algemeen-menschelijk" voelt? Wat is, als ik vragen mag, hooggeestelijk leven en algemeen-menschelijk" voelen überhaupt?[86]

Op andere momenten verruilt Ter Braak zijn verbijstering voor een geestig soort ironie. Zo had Querido Herman Poort, recensent van dagblad *Het Volk*, 'te landelijk van intellect' genoemd. Ter Braak: 'In de stad gaan wonen schijnt mij voor hem de eenige redding.' De slotsom is desalniettemin onberispelijk: 'Zoolang men kan aantoonen, dat zijn terminologie berust op klinkklank, groote woorden, stapels autodidactisch vertoon en onnoozel gegoochel met "objectief", "universeel", "groot" en "cosmisch" […], zoolang weiger ik dien Heer Q. als den richter onzer critiek te erkennen.'[87]

Beduidend korter zijn de overige bijdragen. C.J. Kelk constateert bij *Nu* een 'totaal verouderde geest' en 'een schreeuwerige opruiingstemming', terwijl Lou Lichtveld (beter bekend onder het pseudoniem Albert Helman) muziekredacteur Dirk Schäfer kortweg op het hart drukt bij zijn sonates te blijven. Lichte walging spreekt er uit het stukje van Constant van Wessem. *Nu* heeft zich volgens hem onttrokken aan 'de elementairste begrippen van welgevoeglijkheid en ridderlijkheid', en het artikel van De Dood is 'pornografie in den meest onwaardigen, n.l. moreelen zin van het woord'.[88] Ook A.M. de Jong had met zijn inleiding het nodige losgemaakt, zoals blijkt uit de bijdragen van Engelman, Wichman en Kuyle. Vooral de laatstgenoemde nam

---

[85] *aNti-schUnd* (1928), p. 1
[86] Idem, p. 3-7
[87] Idem, p. 10-13
[88] Idem, p. 15-20

geen blad voor de mond. 'Ik heb iets tegen Merijntje (de creatie van De Jong, JJH)', zo opent Kuyle zijn pinnige stukje. 'Zoo'n kind met een krentenbaard, met papieren kokers om de ellebogen om zich de dauwworm niet af te krabben…' En eigenlijk, zo gaat Kuyle verder, heeft hij ook iets tegen De Jong:

> Want hij heeft dan toch maar die verdomde lange stomme boeken geschreven, waarvoor Brabant, als het werkelijk leefde, *hem moest lynchen*… […] Hij is doodkalm met zijn geestelijk bastaardjong in de pruimenboom blijven zitten; zonder schaamtegevoel en zonder zelfs eenig aangeleerd fatsoen.[89]

Het is een staaltje 'ad hominem' waar geen van de andere bijdragen aan kunnen tippen. De enige die redelijkerwijs in de buurt komt, is Binnendijk in zijn beknopte bespreking van relschopper Van Meersen. Deze zou 'alle eigenschappen die hem een behoorlijk *mensch* kunnen doen zijn: geest, eerlijkheid, fatsoen' (cursivering DB) ontberen, en daar slechts 'ijdelheid, kwade trouw, en een misleidend praatje' tegenover stellen. Ook Den Doolaard wijdt twee pagina's aan Van Meersen, maar beperkt zich tot een schertsend rollenspelletje.[90] Tot slot komen we nog een vermakelijke pastiche tegen, op naam van E. Michel. Verwijzend naar de inleiding van De Jong (en met een knipoog naar Querido's romancyclus) voert Michel een inwoner uit de Jordaan op die zich volledig achter De Jong schaart: 'En ik plijf tùch mâ beweere dèt de Kùns mit de groute Ka door de massa *niet* gelese wordt, niet ge-lé-se!' (Cursivering EM).[91]

De reacties op de affaire waren ronduit afwijzend. Dirk Coster en E. du Perron toonden zich teleurgesteld in de kwaliteit van het pamflet, en volgens Jan Greshoff overtrof *aNti-schUnd* 'het tijdschrift *Nu* in liederlijkheid van toon en leegheid'.[92] Veel is er nadien te doen geweest over het al dan niet fascistische karakter van de brochure. Nog in 1979 sprak Garmt Stuiveling van een 'ronduit weerzinwekkend fascistoïde en antisemitisch geschrift', een oordeel waar Wim Hazeu zich een jaar later in mildere bewoordingen bij aansloot.[93] Wat was er aan de hand? In het februarinummer van *De Gemeenschap* hadden de pamflettisten tien punten opgesomd om hun actie tegen 'de ijdele heer Querido en de parvenu De Jong' toe te lichten. Punt negen luidde voluit: 'Omdat wij het socialistische en semitische schrikbewind met gepaste minachting willen behandelen, maar hetzelve inmiddels niet uit het oog verliezen.'[94] Hoe dit 'schrikbewind' zich

---

[89] *aNti-schUnd* (1928), p. 43-44
[90] Idem, p. 33-45
[91] Idem, p. 34
[92] Citaat gevonden in Van der Meulen (1987), p. 38-39
[93] G. Stuiveling, 'A.M. de Jong en zijn tijd – *een causerie*' (1981), p. 25. Vgl. Hazeu (1980) en Bakker (1985), p.168
[94] 'Waarom wij op een drukken dag in het drukste gedeelte van Amsterdam met eenige drukte het vlugschrift "ANTI-SCHUND" hebben gevent', p. 100

precies gemanifesteerd had bleef in het midden, maar het is niet uitgesloten dat men doelde op de joods-socialistische signatuur (waarover later meer) van *Nu*. Vanwege de medewerking van Wichman en Michel krijgt het zinnetje onmiddellijk een sterke lading, maar of dit volstaat om *aNti-schUnd* het predicaat 'fascistisch' aan te meten? Zoals Dik van der Meulen terecht heeft opgemerkt is het pamflet politiek gezien vrij neutraal.[95] Zeker, uit het stukje van Kuyle spreekt een agressief soort rancune, maar een politiek oormerk ontbreekt. Wichman dweept in zijn stukje slechts terloops met het fascisme, en alleen Lichtveld noemt Querido, Saalborn (de toneelredacteur van *Nu*) en Schäfer in een joodse context.[96]

Uiteraard kon een reactie in *Nu* zelf niet uitblijven. In maart 1928 publiceerde A.M. de Jong 'Heibel in het straatje: een woord van verweer'. Fulminerend tegen het door 'fascistjes, neo-katholieken en rapaljanen' uitgevente pamflet, noemt hij *aNti-schUnd* 'viezer dan het ergste vuil, dat ik ooit las'. De Jong had bovendien 'socialisten-haat en antisemietisme' bespeurd.[97] Van het conflict tussen Binnendijk en Em. Querido wist De Jong naar eigen zeggen niets. De suggestie dat hij censuur zou hebben uitgeoefend, bestempelt hij als een leugen, gebaseerd op 'maniakale en ietwat zwakzinnige veronderstellingen'. Excuses van de kant van Binnendijk zouden, zo sluit hij af, op z'n plaats zijn.[98] Daarmee kwam er een einde aan één van de meest roemruchte affaires uit de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Zelden had een tijdschrift bij zijn verschijning zoveel commotie veroorzaakt, en zelden ook had de generatie-Marsman zo eensgezind opgetrokken.

2.3 Heibel in het straatje (II)

Nauwelijks was de rook rond *aNti-schUnd* opgetrokken, of het Amsterdamse publiek kreeg opnieuw een pamflet voor de kiezen. Ditmaal van de hand van de relatief onbekende auteur Ralph Springer (1886-1942) die onder het pseudoniem Marinus Gijzen Sr. zijn pijlen richtte op A.M. de Jong.[99] Het schotschrift, slechts zestien pagina's lang, droeg de omineuze titel *Onthullingen over den dictator – A.M. de Jong – aan "Het Volk" – Mussolini*, en werd blijkens een kort berichtje in het *Algemeen Handelsblad* op dinsdag 21 februari 1928 in de straten van Amsterdam

---

[95] Van der Meulen (1987), p. 37-38. Zie ook: E. Kieft, *Het Plagiaat* (2006), p. 102-104

[96] *aNti-schUnd* (1928), p. 18-42. Overigens is niet vast te stellen of het stuk 'Nounou' daadwerkelijk geschreven is door Erich Wichman, aangezien er geen naam onder staat. Om voor de hand liggende redenen is het later aan hem toegeschreven door onder andere Hanssen (2000) en Van der Meulen (1987).

[97] *Nu* I, nr. 6 (1928), p. 144. De Jong geeft toe zijn kritiek alleen te baseren op 'wat "Het Volk" en andere bladen eruit citeerden'. De pamflettisten hadden namelijk verzuimd hem een exemplaar toe te sturen.

[98] Idem, p. 145

[99] Van Springer is bekend dat hij een handvol romans gepubliceerd heeft, en af en toe recensies schreef voor het maandblad *Den Gulden Winckel*. Later werd hij redacteur van het fascistische blad *De Bezem*. In het communistische tijdschrift *Links Richten* verwierp recensent Maurits Dekker Springers roman *Om de macht* (1930) als 'fascistisch in zijn socialistenhaat'.

Koopt en leest. In Amsterdam werd een schandaal-brochure gevent tegen onzen p.g. A. M. de Jong.

Een dame met in haar hand het pamflet van Springer.
Foto uit het socialistische dagblad *Voorwaarts*,
12 maart 1928

verhandeld.[100] Enkele weken daarvoor was het polemische stuk (in een versie van acht pagina's) verschenen in het maandblad *Boek en Kunst*, en het lijkt me niet ondenkbaar dat Springer naar aanleiding van de '*aNti-schUnd*-affaire' besloot er een pamflet van te maken. Inhoudelijk gezien is het verder irrelevant. Springer maakt zich vooral kwaad over De Jongs beleid als redacteur voor het 'rode' dagblad *Het Volk*, en rept met geen woord van diens activiteiten voor *Nu*. Bij eerstgenoemde krant zou De Jong zich gedragen als een 'literatuur-dictator', in die zin dat hij zich het alleenrecht had toegeëigend om over literatuur te schrijven. Bovendien kende Springer geen andere auteur 'die een zóó ongeneeselijk gevoel van afgunst, haat en minachting bezit en demonstreert voor 98 pct. van zijn Nederlandsche collega's…'.[101]

En nog was daarmee de maat niet vol. In datzelfde voorjaar van 1928 verscheen het boekje *Een nieuwe komeet aan den literairen hemel* van Alfred A. Haighton (1896-1943), deels gewijd aan de eerste nummers van *Nu*. Haighton kwam uit een milieu van Haagse 'nouveaux riches', en maakte zich meermaals verdienstelijk door diverse tijdschriften financieel overeind te houden. Dat deed hij (pas twintig jaar) in 1917 bij *Het Getij*, en dat zou hij later doen bij het noodlijdende Tachtigerblad *De Nieuwe Gids*.[102] Vandaag de dag staat hij echter vooral bekend als één van Nederlands meest prominente fascisten. Het was Haighton die in 1922 samen met nog een drietal anderen aan de wieg stond van de eerste fascistische partij van Nederland, het Verbond van Actualisten, en hij was het ook die in 1927 het eerder genoemde fascistenblad *De Bezem* hielp oprichten.[103] Na de dood van *Nieuwe Gids*-hoofdredacteur Willem Kloos (met wie hij goed bevriend was) in 1938, zag Haighton zijn kans schoon om het blad over te nemen, en een pro-Duitse, antisemitische koers in te slaan.[104]

Op de ruim honderd pagina's die *Een nieuwe komeet aan den literairen hemel* beslaat, is van dit alles weinig te merken. Slechts een enkele keer laat Haighton zich iets ontvallen over het fascisme of Mussolini ('een groot hervormer'), en over het algemeen weet hij zich tot het domein van de literatuur te beperken.[105] Dat de verschijning van *Nu* slechts de aanleiding vormde voor het boekje, en niet de diepere oorzaak, blijkt uit Haightons inleidende woorden. Hij noteert: 'Dit opstel is dus geen recensie van "NU", doch integendeel een beschouwing van wat algemeenen

---

[100] M. Schrevel, 'A.M. de Jong' (1992), p. 137
[101] R. Springer, 'Een literatuur-dictator', p. 1-5
[102] C.J.G. de Gier, *Alfred Haighton. Financier van het fascisme* (1988), p. 81-101
[103] Idem, p. 30-41
[104] A.A. de Jonge, 'Haighton, Coenraad Alfred Augustus (1896-1943)'
[105] A.A. Haighton, *Een nieuwe komeet aan den literairen hemel* (1928), p. 37-41. Natuurlijk zijn de exacte beweegredenen van een auteur nooit helemaal te herleiden. In elk geval staat vast dat gevoelens van antisemitisme jegens bijvoorbeeld Querido geen rol gespeeld hebben, aangezien Haighton zich – naar eigen zeggen althans – pas in 1933 tegen het Jodendom keerde.

aard, welke "NU" aanvat als typisch voorbeeld van een verschijnsel, dat veel wijder strekking heeft.'[106] Dit verschijnsel betrof de telkens terugkerende poging tot vernieuwing van de literatuur, een thema waaraan Haighton het volledige tweede hoofdstuk wijdt. Logischerwijs zal ik me hier beperken tot hoofdstuk één, waarin hij het openingsnummer van *Nu* systematisch doorneemt.

Allereerst de beginselverklaring van De Jong. Volgens Haighton had deze zich buiten het domein van de literatuurkritiek begeven door de jongeren een veeg uit de pan te geven. De Jong stond zodoende tegenover de literatuur 'als een schoolmeester tegenover de opstellen zijner leerlingen en *niet* als een onderzoeker tegenover de verschijnselen' (cursivering AAH). Ook met de notie dat literatuur toegankelijk moest zijn voor de menigte, had Haighton weinig op. Juist 'de beste en fijnste literatuur', zo constateert hij, wordt geschreven 'voor de kleine elite die tot hare hoogte reiken kan'.[107] Deze opvatting, geënt op het Tachtiger adagium 'lart pour l'art', brengt ons op Haightons hoofdbezwaar: De Jong zou de regels van de esthetica overtreden met zijn buitenliteraire (lees: socialistische) criteria.

Aan Querido's essay over de stand van de literatuurkritiek maakte Haighton minder woorden vuil. In navolging van Ter Braak in *aNti-schUnd* laakt hij Querido's stroperige proza, zozeer zelfs dat hij het essay als 'verward en duister' betitelt, 'op het onbegrijpelijke af'. Opvallend is de opmerking dat 'achter de literaire maskerade van "NU" politieke geestdrijverij' op de loer zou liggen. Querido had de Nederlandse literatuurkritiek namelijk 'anti-democratisch' genoemd, en Haighton proefde hierin socialistische rancune.[108] Het is deze fixatie op het loerende bolsjewisme, die afdoet aan zijn analyse. Dat blijkt eveneens uit het naschrift, geschreven naar aanleiding van de '*aNti-schUnd*-affaire'. Haighton tekent daarin op:

> Alleen moet mij van het hart, dat mijn overtuiging, als zoude er nog veel gebeuren moeten eer Holland toe is aan georganiseerde roode kunst gelijk Sowjet-Rusland, hierdoor (door *Nu*, JJH) een hevigen schok heeft gekregen. De eerste poging daartoe is een jaar lang geslaagd. Men zij dus op zijn hoede.[109]

C. J. G. de Gier schreef een monografie over Haighton, en heeft opgemerkt op dat hij als fascist wel paste in de *aNti-schUnd* coalitie van Wichman, Kuyle en Michel.[110] Daar zit wat in. Toch is er een wezenlijk verschil. Hoewel *Een nieuwe komeet aan den literairen hemel* polemisch van toon is, maakt Haightons betoog een veel serieuzere indruk dan de halfspottende provocaties van Wichman, Van Wessem en Michel. Nergens valt hij Querido of De Jong 'ad hominem' aan, zoals

[106] Haighton (1928), p. 3
[107] Idem, p. 23-27
[108] Idem, p. 50-51
[109] Idem, p. 110
[110] De Gier (1988), p. 88

Kuyle dat gedaan had. Sterker nog, Haighton toont zich meermaals een bewonderaar van het oeuvre van A.M. de Jong, en noemt hem 'een der allerbeste prozaisten van het heden'.[111] Literair-kritisch gezien is Haightons analyse derhalve tamelijk valide. Wellicht is dat ook de reden dat er vanuit *Nu* nimmer gereageerd is op zijn pamflet.

2.4 De socialistische signatuur

Vanaf het begin liep de *Nu*-redactie niet weg voor haar socialistische overtuigingen. We vinden ze terug in de bijdragen van De Jong, en in mindere mate bij Querido. Bovendien lijkt 'rood' engagement een belangrijk criterium te zijn geweest voor plaatsing in het blad. Zo gaan er in de zomer van 1927, als met name Querido in touw is met het treffen van voorbereidingen voor het eerste nummer, (tevergeefs) verzoeken uit naar onder anderen de socialistische kunstenaar Richard Roland Holst en Koos Vorrink, een belangrijk figuur binnen de toenmalige SDAP.[112] Exemplarisch is in dit verband het gedicht *Maakt u gereed!* van de socialistische dichteres Margot Vos (1891-1985), geplaatst in het openingsnummer. De ronkende openingsregels zeggen voldoende: 'Volk zijn wij, vuur van ééne vlam,/Arbeid onze geboortestam./Heilige smarten doorjagen ons,/Heilige vreugden doorvlagen ons'.[113] Ook Vlaamse socialisten als Ed Anseele, Daan Boens en Camille Huysmans doken al gauw op in *Nu*, evenals de marxistische historicus Jan Romein en de Franse communist Henri Barbusse. Desalniettemin treffen we ook poëzie aan van Karel van de Woestijne, Jan Campert, Richard Minne en J. J. van Geuns – stuk voor stuk dichters die voortborduurden op de erfenis van Tachtig. 'Allemaal rasechte bourgeois-individualisten', aldus een smalende Binnendijk in *De vrije bladen*. Waarom, zo vroeg hij zich terecht af, liet *Nu* schrijvers toe die het in een eerder stadium – in de persoon van De Jong – op luidruchtige wijze had afgewezen?[114]

Daarnaast valt op dat er regelmatig Joodse auteurs aan *Nu* meewerkten. Naast Querido's boezemvriend Andries de Rosa ging het om onder anderen: Joseph Gompers, Sam Goudsmit, Siegfried van Praag, toneelredacteur Louis Saalborn, Maurits Mok, Sallie Pinkhof en Florrie Rodrigo, de echtgenote van Cornelis de Dood. Het waren allemaal Joodse schrijvers die veelal in Amsterdam woonden, en vermoedelijk tot het netwerk van Emanuel en Israël Querido

---

[111] A. A. Haighton, *Een nieuwe komeet aan den literairen hemel* (1928), p. 97

[112] De Jong (2001), p. 230-231. Querido nam de meeste voorbereidingen op zich, omdat De Jong druk was met zijn werkzaamheden als gemeenteraadslid voor de SDAP, en met een lezingenreeks in het kader van de verschijning van *Onnozele kinderen*, het derde deel van de Merijntje Gijzencyclus.

[113] *Nu* I, nr. 1 (1927), p. 58

[114] D. Binnendijk (1928), p. 4. Zelfs Tachtiger Frederik van Eeden publiceerde een essay in het openingsnummer.

behoorden.[115] Ook A.M. de Jong heeft waarschijnlijk veel gebruik gemaakt van zijn contacten in de literaire wereld. De critici Herman Poort en Kees van Bruggen die respectievelijk twee en zes maal in *Nu* publiceerden, kende De Jong van het socialistische dagblad *Het Volk*, zodat het eenvoudig moet zijn geweest om hen te benaderen. Hoewel niet eenduidig is vast te stellen of De Jong ook via de SDAP auteurs benaderde, is het tekenend dat prominente sociaaldemocraten als M. W. Vos, Paul Kiès, Pieter Wiedijk (onder het pseudoniem J. Saks), Anna van Gogh-Kaulbach en Roel Stenhuis één of meerdere keren in *Nu* publiceerden.

Ondanks deze sterke ideologische toonzetting, is de diversiteit aan thema's groot te noemen. Natuurlijk schrijft men over de Russische revolutie, de SDAP of de internationale klassenstrijd, maar daar blijft het niet bij. Zo heeft *Nu* ruimschoots aandacht voor muziek, toneel en film, maar ook voor – ik doe een greep – de Belgische spoorwegen, Franciscus van Assisi, het Vaticaan en de wijsbegeerte. Ook het feit dat een katholiek dichter als Anton van Duinkerken en een ethisch geïnspireerd auteur als Roel Houwink welkom waren, getuigt van een vrijzinnige houding. Of wat te denken van de proto-fascistische katholiek Henri Bruning, die het werk van Kuyle en Helman mocht recenseren? Het pallet aan bijdragen is bij vlagen zo veelkleurig dat de vraag zich opdringt, hoe consequent Querido en De Jong nu eigenlijk waren in de toepassing van hun luid verkondigde criteria. Niet voor niets heeft J. J. Oversteegen opgemerkt dat 'men [in *Nu*] tevergeefs naar een heldere opvatting over de verhouding literatuur-maatschappij [zoekt]'.[116]

Geheel onverklaarbaar is deze inconsistentie niet. Tot teleurstelling van met name De Jong moest de redactie al vroeg constateren dat er onder de socialisten weinig dichters of critici van betekenis waren, zodat men geen andere keus had, dan uit het 'burgerlijke' kamp te putten.[117] Door de eigen beginselen tot absolute norm te verheffen, en het establishment de oorlog te verklaren, had men zich met andere woorden in de eigen voet geschoten. Wanneer De Jong zich in de zomer van 1928 bij Querido beklaagt over de inhoudelijke middelmatigheid van *Nu* (de breuk is dan aanstaande, waarover later meer), riposteert deze geërgerd dat hij weinig mogelijkheden heeft, aangezien 'ouden en nieuwen zijn uitgesloten en [er] onder de socialisten niets is'.[118] Had het blad daarmee al zijn principes overboord gegooid? Zeer zeker niet, zoals het volgende hoofdstuk zal uitwijzen.

---

[115] F. J. Dubiez, 'De Amsterdamse schrijver Israël Querido' (1969), p. 340-342. Van Gompers, Van Praag, De Rosa en Saalborn is bekend dat zij in 1933 bij Querido's begrafenis aanwezig waren, evenals Herman Robbers, Ina Boudier-Bakker en A.M. de Jong zelf.
[116] Oversteegen (1978), p. 192-193
[117] Van Loon (1982), p. 20
[118] Citaat gevonden in Van Loon (1982), p. 58

2.5 Traditionalisme en wantrouwen

Het beeld dat oprijst uit de voorbije paragrafen, is dat van een tijdschrift dat hoofdzakelijk anderen afwijst. Tachtig, 'de jongeren', Marsman, Hopman, Werumeus Buning, Roland Holst – ze moeten er allemaal aan geloven. Maar wat wilde men daarvoor in de plaats? In zijn beginselverklaring had A.M. de Jong gepleit voor literatuur die leesbaar was voor de 'gewone man', en die zich rekenschap gaf van de woelingen van zijn tijd. Geen vormexperimenten, geen individualisme, geen 'l'art pour l'art', maar literatuur die nagloeit in 'het volksbewustzijn'.[119]

Eén van die auteurs in wier werk De Jong deze opvattingen terugvond, was de in Nederland onbekende communist Panaït Istrati (1884-1935). Deze was afkomstig uit Roemenië, en had met behulp van Romain Rolland successen geboekt in Frankrijk. Al gauw toonde ook De Jong zich zeer enthousiast over Istrati's proza. Voor het openingsnummer had hij een verhaal van Istrati (ook wel de 'Gorki van de Balkan') vertaald, gevolgd door een lang essay over diens werk in het tweede nummer.[120] Opnieuw betoogde De Jong dat het volk de buik vol had van de 'dekadente overgecultiveerden', en snakte naar 'een beetje simpel leven' in de literatuur.[121] Het bewijs? Panaït Istrati. Hoe viel diens verkoopsucces in Frankrijk anders te verklaren? Ja, hier was eindelijk een 'stormachtige persoonlikheid' die gewichtigheid uit de weg ging, en zijn lezers niet verveelde met intellectualisme of psychoanalyse! 'De beurt is aan de vertellers', concludeert De Jong zelfverzekerd, en Istrati zal als 'machtig verteller' de weg wijzen.[122]

Het was deze hang naar traditionele vertelkunst die De Jong deelde met Querido, en die ook rijkelijk aanwezig was in hun beider romans. Toch is er een nuanceverschil. Waar De Jong – zie de casus Istrati – weinig op had met psychoanalyse, was Querido zeer geporteerd van het psychologisch realisme van onder anderen Herman Robbers, Alie van Wijhe-Smeding en Jo van Ammers-Küller. Soms leidde dat tot spanningen. Op 6 oktober 1927 schrijft Querido aan generatiegenoot Robbers (1868-1937): 'Wat De Jong zegt over kunstenaars, moet hy weten; zoo ook zyn oordeel over jou. Je weet, *ik* denk er heel anders over.'[123] En zou het toeval zijn dat genoemde schrijvers alle drie pas in de tweede jaargang van *Nu* opdoken, toen De Jong niet meer in de redactie zat? Meer ook dan De Jong stond Querido poëticaal met één been in de vorige eeuw, en was hij een vervent pleitbezorger van typisch negentiende-eeuwse naturalisten als Émile Zola en Honoré de Balzac. In Nederland zag hij een voortrekkersrol weggelegd voor diezelfde

---

[119] *Nu* I, nr. 1 (1927), p. 2

[120] Dit verhaal had Istrati, tezamen met een tweede novelle, hoogstpersoonlijk aan De Jong gegeven, toen hij in augustus 1927 Nederland bezocht. Het was het begin van een diepgaande vriendschap tussen de twee auteurs. Zie ook: S. van Faassen, 'Brieven van Panaït Istrati aan A.M. de Jong (1926-1935)'.

[121] *Nu* I, nr. 2 (1927), p. 168-169

[122] Idem, p. 164-172

[123] Citaat gevonden in De Jong (2001), p. 233. De Jong cursiveert hier bij mijn weten. Wat A.M. de Jong exact over Robbers gezegd had is onduidelijk.

Robbers. Ter ere van diens zestigste verjaardag wijdde Querido in september 1928 de voorpagina van *Nu* aan Robbers. Het was 'belachelijk', aldus Querido, dat sommige critici de betekenis van Robbers' werk klein hadden geacht. Het ging hier om een 'groot kunstenaar' wiens werk 'zooveel onopgesmukte schoonheid [bezit], dat het zal blijven bestaan zoolang er in Nederland goede romans worden gelezen'.[124]

Roel Houwink (1899-1987) toonde zich in *Nu* eveneens een liefhebber van wat in brede kring bekend stond als 'huiskamerrealisme'.[125] Onder de noemer 'Is het realisme dood?' betoogt hij dat het realisme als beweging weliswaar voorbij is, maar dat dit niets af hoeft te doen aan 'de innerlijke waarde van het kunstwerk, dat onder haar gesternte ontstond'. Houwink noemt Robbers een auteur met 'onverminderde kracht' van wie de romans telkens winnen 'aan schoonheid en ingetogenheid'.[126] Opvallend is de manier waarop hij terugblikt op zijn tijd bij de jongeren:

> Het is mij altijd een raadsel gebleven, waarom men de praestaties der ouderen niet zou *mogen* en zou *kunnen* waardeeren zonder voor een strooplikker of een arrivist versleten te worden. Ik zal U niet meer onthullen, dan dat dit inderdaad in zekere kringen der jongeren niet *mag*, dat een ongehoorzaamheid aan dit gebod voor den betrokkene zeer onplezierige gevolgen met zich brengt (cursivering RH).[127]

Houwink meent zich te herinneren dat 'ongehoorzaamheid' onder de jongeren kon leiden tot 'onplezierige gevolgen'. Was dit louter zijn persoonlijke rancune? Moeilijk te zeggen. Houwinks woorden passen hoe dan ook in een patroon. De Jong laakte eerder al de heersende 'exclusieve cercletjes', De Dood signaleerde corruptie bij Hopman en de zijnen, Van Meersen sprak van vriendjespolitiek, en Querido tekende in mei 1929 op: 'De groote en meest persoonlijke kunstenaars zijn geen stichters en geen volgers van scholen. […] Wie bekommert zich heden nog om al de, soms zelfs schrijnende hansworsterij van dadaïsten, cubisten, futuristen, expressionisten…?'[128] Telkens opnieuw is er de weerzin tegen de dominantie van een *groep*. Hoewel het nergens het met zoveel woorden gezegd wordt, lijkt dit wantrouwen jegens de 'corrupte' kliekgeest van de jongeren, een fundamenteel uitgangspunt van *Nu* te zijn geweest. Wars van literaire groepsvorming, wilde *Nu* een podium bieden aan ongebonden, authentieke auteurs die literatuur schreven voor het grote publiek.

---

[124] *Nu* I, nr. 12 (1928), p. 337-338
[125] Dat Houwink überhaupt bereid was in *Nu* te publiceren, is opmerkelijk te noemen. In het nummer van de maand ervoor had scherpslijper Mourik van Meersen diens bundel *Christus' ommegang in het Westen* (1926) een 'prul in de ware zin des woords' genoemd.
[126] *Nu* I, nr. 5 (1928), p. 65-68
[127] Idem, p. 68
[128] *Nu* II, nr. 8 (1929), p. 293

Typerend voor deze houding is de onvrede over de zogeheten *Erts*-almanak. Deze was in 1926 voor het eerst samengesteld, en zou tot 1930 jaarlijks verschijnen. De samenstellers stelden zich naar eigen zeggen ten doel het 'scheppend werk' (poëzie, essays, et cetera) te bundelen van 'hen, die in de laatste vijftien jaar hebben gedebuteerd'. Alle 'richtingen' wilden ze erin terug laten komen, zodat we naast de bekende namen van *De vrije bladen* ook bijdragen van onder anderen Coster, A. Roland Holst en Greshoff aantreffen.[129] Naar aanleiding van de publicatie van de editie van 1927, opende Querido de aanval. In het 'labbekakkig Almanakje' was met name het stuk van het 'Erts-mannetje Menno [Ter Braak]' over Couperus hem tegen de borst gestoten. 'Mijn God', zo noteert Querido, 'wat een beschuit-droge, korzelige, ertsige en harkerige eigenwaan in dit zeldzaam superieur-doend stukje…'.[130] Twee maanden later kwam Van Meersen nog eens op de almanak terug. Na de gebruikelijke boutades en plagerijen volgde de beschuldiging aan het adres van de *Erts*-redactie: 'Ik ken vele jongelui die niet in uw boekje staan… en toch dichten. En ze zijn van nette ouders. Alleen… ze hebben geen vrindjes.'[131]

Een pregnant gevolg van de fixatie op het literaire establishment als groep is dat veel individuele auteurs uit die groep er in *Nu* bekaaid vanaf komen. Niets is er in de twee jaargangen te vinden over Ter Braaks *Cinema militans* (1929), noch over *Eva* (1927) van Carry van Bruggen, of de dichtbundel *Poging tot afstand* (1927) van E. du Perron. Deze omissies wijzen in zekere zin op een vorm van populisme. Wie meent dat de hele gevestigde orde ten diepste gecorrumpeerd is, zal zich niet willen verlagen tot een bespreking van één van haar leden. De enige jongere die de eer te beurt viel uitgebreid besproken te worden, was Marsman. En het waren zíjn hybride verzen die de val van *Nu* zouden inluiden.

---

129 'Voorwoord' (1926), p. 5. Wie de samenstellers waren, wordt niet vermeld.
130 *Nu* I, nr. 2 (1927), p. 191-192. Querido wond zich hoofdzakelijk op over Ter Braaks gebruik van het woord 'rende'. Later bleek dat er 'reisde' had gestaan, zodat Querido in het decembernummer een rectificatie moest plaatsen. In hetzelfde stukje haalt Querido ook uit naar die andere toonaangevende jongere: 'Kom hier, Van Ostayen, rhythmen-verdraaier en metrum-verkrachter, kom hier met je schuimend-lollig Charleston-gedicht…'
131 *Nu* I, nr. 4 (1928), p. 436

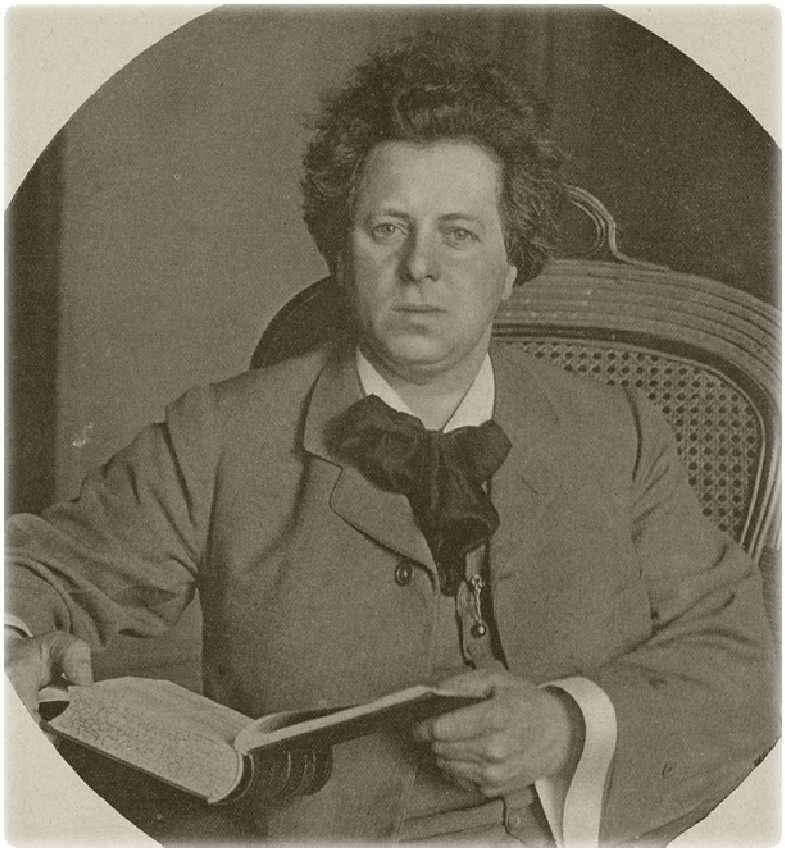

Israël Querido, omstreeks 1906

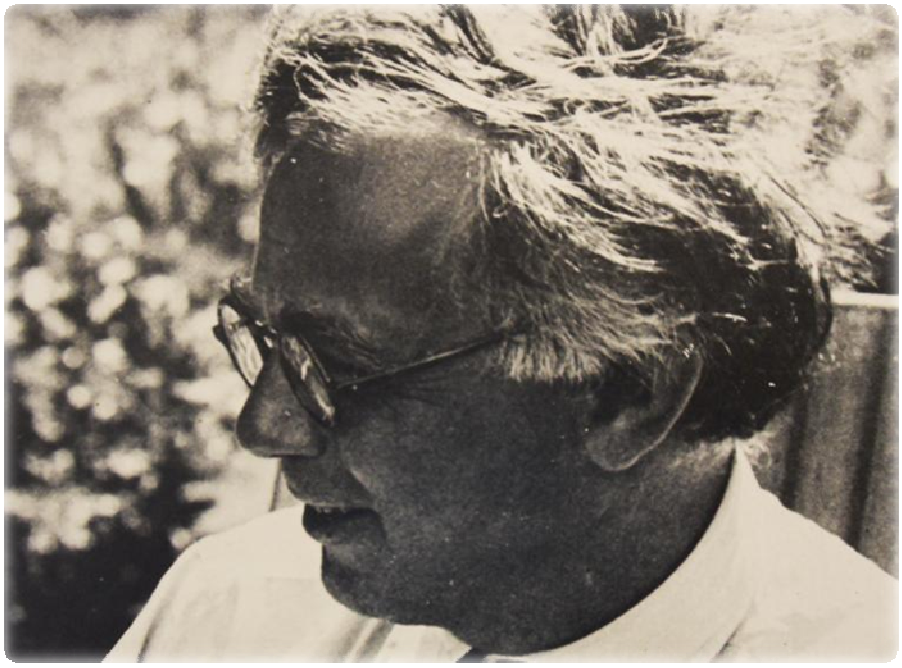

A.M. de Jong, vermoedelijk eind jaren dertig

3. *Nu*: het verval

Zo lawaaiig als de entree van *Nu* geweest was, zo geruisloos verdween het blad weer in het najaar van 1929. Wie het laatste nummer uit september ter hand neemt, ziet niets dat op een afscheid zou kunnen wijzen. Geen uitleg, geen slotwoord, niets. Querido publiceert nog onbekommerd een lang essay over Spinoza, en onder een stuk van J. Saks valt zelfs ietwat opportunistisch te lezen: 'Wordt voortgezet'. Alleen het socialistische dagblad *Voorwaarts* maakte eind augustus melding van de naderende verdwijning. Maar, zo lezen we, '[op] ons verzoek om inlichtingen bleek ons, dat dit bericht voorbarig is, en nog over de mogelijkheid van voortzetting van het tijdschrift wordt overlegd'.[132] Zover zou het niet komen. Wat Israël Querido er precies toe bewogen heeft de stekker uit *Nu* te trekken, is onduidelijk.[133] Het lijkt erop dat de val in feite al was ingezet met het vertrek van A.M. de Jong uit de redactie in de zomer van 1928.[134] Over de achtergronden van de breuk tussen hem en Querido, en de gevolgen hiervan voor het tijdschrift, kom ik nu te spreken.

3.1 Poëticale breuklijnen

De vriendschap tussen Querido en De Jong dateerde van december 1919. Laatstgenoemde had in een recensie Querido's vriend Andries de Rosa aangevallen, en kreeg daarop een brief van Querido. Al gauw bleken beide auteurs grote bewondering te koesteren voor elkaars werk, en het contact zou tot Querido's overlijden in 1932 goed blijven.[135] Niettemin liepen de opvattingen van de twee op sommige terreinen nogal uiteen, en vooral De Jong was zich hier goed van bewust. Zo spreekt hij al in zijn beginselverklaring van 'mijn vriend Querido, die over sommige dingen net denkt als ik en over veel meer dingen heel anders'.[136] Voorwaar een opmerkelijke uitspraak voor iemand die een tijdschrift start. Het zou een veeg voorteken zijn.

Al eerder zagen we dat beide auteurs verschillend dachten over de zogeheten huiskamerroman. Maar de tegenstelling reikte verder, om te beginnen bij de revolutie van Tachtig. Waar De Jong meende dat het beginsel van 'l'art pour l'art' het faillissement van de literatuur had ingeluid, was Querido's positie ten opzichte van Tachtig vrij ambivalent. Zeker, Querido hekelde herhaaldelijk de 'ik-Pest' van Kloos en de zijnen, en zijn pleidooi voor 'algemeen menselijke' (dat wil zeggen: tijdloze) objectiviteit in de kunst stond haaks op de diep

---

132 *Voorwaarts* (30-8-1929), p. 12

133 Op 15 augustus 1929 verwittigt Querido De Jong per brief van de verdwijning van *Nu*, maar verzwijgt de precieze reden. Hij schrijft: 'NU heeft den geest gegeven! Er zijn nog allerlei pogingen gedaan: we hadden nog meer dan twaalfhonderd abonnees, maar niets mocht lukken. Après tout spijt het me zeer: maar daar is niets aan te doen.'

134 S. van Faassen, 'Vier brieven van Is. Querido en A.M de Jong' (1976), p. 362

135 De Jong (2001), p. 223

136 *Nu* I, nr. 1 (1927), p. 1

subjectieve gevoelsuitstortingen van Tachtig. Anderzijds was hij een groot bewonderaar van Tachtiger Lodewijk Van Deyssel, en waren zijn romans sterk impressionistisch getoonzet.[137] R. Mozes stelde al eens een lijstje samen van Querido's belangrijkste poëticale criteria, en kwam tot onder meer 'oorspronkelijkheid' en 'zuivere [dat wil zeggen: diep doorleefde] beeldspraak en zuiver woordgebruik' – twee beginselen uit de koker van Tachtig.[138]

Dat we bij De Jong van dit alles niets vinden, is deels te verklaren uit een generatie-conflict. Hij was ruim vijftien jaar jonger dan Querido, en moest nog geboren worden toen *De Nieuwe Gids* in 1885 werd opgericht. Niet Kloos of Gorter, maar generatiegenoot Dirk Coster (1887-1956) was de literaire mentor van De Jong, en liet hem op jonge leeftijd kennismaken met P.C. Boutens en de Franse literatuur.[139] Bovendien was hij een bijzonder geëngageerd auteur. Wat voor Querido de tijdloze schoonheid van Shakespeare was – de hoogste poëticale norm –, was voor De Jong het socialisme. Als criticus van *Het Volk*, *De Nieuwe Stem* en (later) de VARA nam hij een prominente plek in binnen de linkse zuil, vergelijkbaar met die van Herman Heijermans en H. Roland Holst. Ronduit proletarisch is bijvoorbeeld zijn inleiding bij de bundel *Bloemlezing van revolutionaire poëzie* (1923). Het 'kapitalistiese wan-systeem' heeft, zo tekent De Jong op, de kunstenaar doen afdrijven van zijn publiek. Pas nu er een 'nieuw tijdperk' is aangebroken, keert hij terug naar 'het hart van de gemeenschap, wier bevoorrecht kind hij is…'.[140] Hoe kreeg dit engagement precies gestalte? Vooraleerst diende de kunstenaar volgens De Jong midden in 'het worstelende leven van deze tijden' te staan.[141] De wereldrevolutie was immers aanstaande (met Rusland als voorbeeld), en de schrijver moest als visionair voorop gaan in de strijd. Tegenover Querido's negentiende-eeuwse estheticisme, plaatste De Jong dus een strikt tijdgebonden en maatschappelijk geconditioneerde kunstopvatting.

Hieruit volgde voor De Jong het criterium van de toegankelijk, een element dat we al aantroffen in zijn inleiding bij *Nu*. Zoals hij in een interview met Han G. Hoekstra retorisch vroeg: 'Wat is hij [de kunstenaar, JJH] zonder publiek? Wat zou Multatuli zonder publiek geweest zijn?' Geen individualisme, geen 'ivoren torens': De Jong wilde gelezen worden.[142] Het liefst door zowel arbeiders als intellectuelen, iets waarin hij met zijn Merijntje Gijzencyclus goed in geslaagd meende te zijn.[143] Dan Querido. Deze wilde in zijn recensies juist nadrukkelijk open blijven staan voor 'burgerlijke' kunst. 'Dogmatische kritiek', zo vertrouwde hij E. d'Oliveira ooit toe, 'haat ik het meest van alles'. De ideologische 'leerstelligheid' van H. Roland Holst en Gorter maakten hen

137 R. Mozes, *De poëtica van Israël Querido* (1982), p. 19-54
138 R. Mozes, 'Is. Querido en de 'modernen'' (1980), p. 84. Zie ook Oversteegen (1978), p. 193n1
139 De Jong (2001), p. 33-42
140 A.M. de Jong, 'Inleiding' (1923), p. 6-8
141 Idem, p. 16
142 H. G. Hoekstra, 'In gesprek met A.M. de Jong' (1941), p. 2
143 G.H. 's-Gravesande, 'A.M. de Jong' (1980), p. 112-113

blind voor iemand als Baudelaire, 'die toch een groot dichter is'.[144] In tegenstelling tot De Jong bracht Querido derhalve een scheiding aan tussen zijn maatschappelijke opvattingen en zijn literaire productie. Het historisch materialisme vond hij als theorie 'voortreffelijk' (ook Querido was sinds 1897 lid van de SDAP), maar hij achtte het onnodig zijn werk expliciet toegankelijk te maken voor het proletariaat.[145] 'Ik kán niet,' zo hield Querido vol, 'de vulgarisatie van myn eigen wezen ondernemen.'[146] Het is deze dichotomie tussen authenticiteit en 'burgerlijke' schoonheid (Querido) enerzijds en toegankelijkheid (De Jong) anderzijds, die inzake *Nu* al vroeg opspeelde. Evenals Ter Braak ergerde De Jong zich soms mateloos aan Querido's duistere proza, al wilde hij zijn goede vriend ook weer niet helemaal afvallen. In een brief aan Querido, gedateerd 8 oktober 1927, noteert hij naar aanleiding van diens openingsessay:

> Ik snap er eerlik gezegd geen laars van, al voel ik wel waar je hier en daar op doelt; […] Dan is er ook je gebruik van vreemde woorden en wetenschappelik-techniese termen. Voor het massale publiek, dat wij willen bereiken, is dat fataal. […]
> Begrijp mij goed: ik raak niet aan je stijl, niet aan de algemene waarde van dit werk van je. Maar ik voorzie niets dan ellende van de opname in dit tijdschrift. […] Wij moeten aldoor en klaar begrepen worden. Dat wil niet zeggen, dat we laag bij de grond moeten blijven, maar wel, dat we ons bezig moeten houden met de dingen, die door de massa verstaan worden en voor haar van belang zijn. (Onderstrepingen, AMdJ)[147]

Niettegenstaande de diepe poëticale tegenstellingen, hadden beide auteurs ook een belangrijke eigenschap gemeen: ze verstonden de kunst om vijanden te maken. Menno ter Braak, Jan Greshoff, Jef Last, J.L. Boender – het zijn allemaal auteurs die in de loop der jaren gebrouilleerd raakten met De Jong, Querido, of allebei. Om nog maar te zwijgen van Haighton, Springer en het collectief rond *aNti-schUnd*. Rob Schoemaker schreef al eens dat er weinig schrijvers die zich zoveel 'woede, haat en verachting' op de hals hebben gehaald van collega-literatoren, als A.M. de Jong. Ter Braak noemde hem een 'ploert', Greshoff een 'patjepeeër'.[148] Querido was zo mogelijk nog onpopulairder. Aan hem wijdde diezelfde Jan Greshoff (1888-1971) zelfs een volledig gedicht, met daarin de sardonische stokregel 'Maar Querido, o zoo, moet branden'.[149] Voor velen zal Querido's onverbloemde narcisme een grote rol hebben gespeeld. Als autodidact had hij voortdurend de aandrang zijn eruditie tentoon te spreiden. P.H. Ritter jr.

---

144 E. d'Oliveira, 'Is. Querido' (1966), p. 130
145 Idem, p. 140-142
146 Citaat gevonden in De Jong (2001), p. 246
147 Brief van De Jong aan Querido, 8 oktober 1927
148 Citaten gevonden in Schoemaker (1991), p. 83
149 Het hele gedicht verscheen in *De Gids* 91 (1927), p. 182-183

herinnerde zich jaren later: 'Als hij een nieuw boek geschreven had, dan belde hij zijn vrienden op om in telefoongesprekken, die meestal drie kwartier duurden, de lof te zingen van zijn nieuwe schepping.'[150] De Jong zelf schreef na Querido's overlijden: 'Zo min als zijn kwaliteiten kon men zijn tekortkomingen over het hoofd zien…'.[151] Misschien reikt het te ver om te beweren dat Querido en De Jong als paria's in de Nederlandse literatuur tot elkaar veroordeeld waren. Maar dat juist zíj besloten tot de oprichting van een 'fel strijd-tijdschrift' wekt weinig verbazing. Wie binnen het establishment weinig vrienden heeft, kan met een gerust gemoed provoceren.

3.2 Splijtzwam Marsman

Begin januari 1928 dicteerde Querido een brief van maar liefst 28 pagina's aan De Jong. Deze had namelijk geschreven dat hij sommige bijdragen in *Nu* van bedenkelijk niveau achtte, een verwijt dat Querido niet over zijn kant wilde laten gaan. Het zij gezegd, de verhoudingen binnen de redactie lagen op dat moment al behoorlijk scheef. Querido was redactiesecretaris en eindredacteur, en stak veel tijd in het plaatsen van advertenties. De Jong daarentegen had het vooral druk met zijn Merijntje Gijzencyclus, en was slechts zijdelings betrokken bij de samenstelling van het blad. In de lange brief trok Querido het initiatief nog verder naar zich toe. Voortaan moest De Jong er maar vanuit gaan dat alles wat Querido plaatste 'om een of andere reden grond heeft van plaatsing'.[152] Vanaf dat moment raakten de twee vrienden steeds meer in onmin. De definitieve breuk zou niet lang op zich laten wachten.

In juli van datzelfde jaar besprak Querido voor het eerst het werk van de jonge expressionist Hendrik Marsman, nota bene één van de auteurs van *aNti-schUnd*. De toon was opvallend positief. In de novelle *De Vliegende Hollander* (1927) had Querido een 'groeiende ziener' ontwaard, een Marsman die 'het geschondene en verscheurde van gemartelde waereld en menschenziel hevig voelt'.[153] Ook met de essaybundel *De anatomische les* (1926) toonde hij zich een maand later zeer ingenomen. Marsman was een 'durver, een kérel die schrijvend lééft en lévend schrijft'. Geen van zijn tijdgenoten kon daaraan tippen:

> Het wordt ons telkens duidelijker, dat deze zeer moderne creator Marsman, met koortsige en vernietigende excessen, met amorphe en constitutioneele gevoels- en vernufts-experimenten […] van expressionisten, futuristen, dadaïsten en surrealisten, noch met hun geestelijke puberteits-ziekte en halfverbeten humeurigheid iets te maken heeft. Integendeel.[154]

---

[150] P.H. Ritter jr., *Ontmoetingen met schrijvers* (1956), p. 28
[151] A.M. de Jong, *Israël Querido: De mens en de kunstenaar* (1933), p. 9
[152] Citaat gevonden in De Jong (2001), p. 246
[153] *Nu* I, nr. 10 (1928), p. 224
[154] *Nu* I, nr. 11 (1928), p. 324-333

Querido had kunnen voorzien dat De Jong het met dit oordeel niet eens zou zijn. Een jaar eerder al had deze in een brief laten weten Marsman 'een verachtelike charlatan' te vinden, 'een poseur, een zwamneus'.[155] En inderdaad, nadat De Jong de tweede Marsmanrecensie in handen had gekregen, barstte de bom. In een lange brief vroeg hij zich openlijk af 'of het zin heeft, samen een redaktie te voeren van een tijdschrift dat tegenover anderen een strijdpositie heeft in te nemen, als er zo weinig homogeniteit blijkt te bestaan tussen de twee enige leden van de redaktie.' Natuurlijk was de casus-Marsman op de keper beschouwd een kwestie van smaak. Maar hieraan lag een dieper conflict ten grondslag, aldus De Jong:

> Maar afgezien daarvan heb ik een maatschappelik inzicht, dat zich heftig keert tegen juist deze soort literatuurfraaiïgheden. Dat maatschappelik inzicht, die maatschappelike hartstocht mis jij, en daaruit komt een verschil in standpunt voort, dat voor onze samenwerking noodlottig moét worden. Hoezeer wij ook persoonlik elkaar hoogachten en van elkaar houen. Hier ligt een breuk, die wij niet langer kunnen ignoreren, en die zich steeds dieper en fataler gaat openbaren. (Onderstrepingen, AMdJ)[156]

Aangezien *Nu* in veel opzichten toch al Querido's blad geworden was, achtte De Jong het logisch dat hij zich als redacteur terugtrok. Wel was hij bereid om nog af en toe stukken te leveren. Binnen een paar dagen kwam er antwoord. Querido was 'diep geschokt': 'Ik kon wel uitbarsten in snikken toen ik je brief las…'. Hij weigerde zich bij De Jongs besluit neer te leggen ('Neen kerel, zoo gaan we niet van elkaar'), en stelde voor dat deze in *Nu* openlijk afstand zou doen van Querido's recensies. Het verwijt dat hij zich te weinig zou engageren, pareerde hij door te beweren: 'Ik mis geen maatschappelijken hartstocht. Jij mist zekere objectiviteit.' De Jong was weliswaar 'een prachtig karakteriseerder', maar geen echte criticus.[157]

De Jong hield echter voet bij stuk. Doorgaan als redacteur zou ridicuul zijn, en hem naar eigen zeggen op hoon komen te staan van vriend en vijand. Voor een onderlinge polemiek (want dat zou het worden) in de kolommen van *Nu* voelde hij niets. Een dergelijk debat zou de lezers in reddeloze verwarring achterlaten, en hen zich doen afvragen: 'Is De Jong nu een verbeten wanbegrijper met misvormde vitaliteit, of is Querido een onnozele, die de charlatanerie van Marsman niet doorziet?'[158] Nee, dit meningsverschil was volgens De Jong te principieel van aard. En daar kwam de teleurstelling over de inhoud van *Nu* nog bij. Terugblikkend op de eerste jaargang concludeerde hij dat het blad zich niet 'noemenswaard' had onderscheiden van de reeds

---

155 Brief van De Jong aan Querido, 12 augustus 1927
156 Brief van De Jong aan Querido, 6 juli 1928
157 Citaten gevonden in Van Faassen (1976), p. 367-368
158 Idem, p. 371

bestaande tijdschriften. *Nu* getuigde te weinig van een 'doorgevoerd socialististies bewustzijn', en de boutades van C. de Dood en Mourik van Meersen ('een onrijpe "jongere"', dixit De Jong) waren te naïef van toon geweest.[159] Daarmee was het pleit beslecht. Enkele weken later verscheen er in het augustusnummer een korte redactieverklaring, waarin te lezen viel dat De Jong zich vanwege zijn 'vele reizen en trekken en zijn zeer drukke werkzaamheden' had teruggetrokken.[160]

Met het vertrek van De Jong kwam de redactie volledig in handen van Querido. Bijkomend voordeel was dat deze nu probleemloos zijn eulogie op Marsman kon voortzetten. En zo geschiedde. In twee lange essays (de laatste verscheen in november 1928) besprak Querido de bundel *Paradise Regained* die bij verschijning een jaar tevoren – het is al even gememoreerd – in *Nu* onbezonnen terzijde geschoven was door lastpak Van Meersen. Ditmaal was de toon uitermate lovend. Querido prees de oorspronkelijkheid van Marsmans poëzie, en noemde hem na Slauerhoff en Herman van den Bergh de meest invloedrijke dichter van zijn tijd. Let wel, aan Gorter kon Marsman nog niet tippen, maar, zo verklaart Querido nadrukkelijk, 'Marsman begint pas'.[161] Was *Paradise Regained* niet begrijpelijk genoeg voor het grote publiek? Onzin! In een niet mis te verstane sneer naar de poëticale school van De Jong tekent Querido op:

> Ik hoor weer mompelen, door goedwillenden zelfs: zinsverbijstering, of op zijn zachtst: onverstaanbaar, onbegrijpelijk, onvatbaar, verward. Zonderling! Moet het wéér een molenlandschap zijn of grazende koeien aan de sloot, of een blinkend dames-polshorloge?[162]

Een ieder die dit leest, zal zich afvragen hoe het mogelijk is dat Querido, na alle verwensingen aan het adres van het 'jongere tuig', een experimentele jongere als Marsman op het schild kan hijsen. Welnu, Marsmans gedichten zouden volgens Querido door hun menselijkheid en sensibiliteit uitstijgen boven de bekende 'ismen'. In zijn eigen barokke proza:

> Ook onder de jongeren is akelig camouflage-knoeisel, verward expressionistisch brouwsel, tambour-majoor-lyriek, futuristisch fascisme en inflatie. Maar het werk van Marsman, ook het rauwe, onschoone, daemonisch-eenzelvige en amorphe, met ziel en brein hartstochtelijk dringend naar verwerkelijking van het onbewuste, blijft van vezel tot vezel echt.[163]

De overige medewerkers (en wellicht ook de lezers) van *Nu* moeten de zaak-Marsman met verbijstering hebben aangezien. In enkele maanden tijd had Querido zich ogenschijnlijk

---

[159] Citaat gevonden in Van Faassen (1976), p. 372-374
[160] *Nu* I, nr. 11 (1928), p. 337
[161] *Nu* I, nr. 12 (1928), p. 430-436
[162] *Nu* II, nr. 2 (1928), p. 185
[163] *Nu* I, nr. 12 (1928), p. 443

verwijderd van het militante antimodernisme dat tot dan toe het blad gedomineerd had. De positie van *Nu* in het literaire veld werd er zodoende niet duidelijker op, en hoewel het niet met zekerheid is vast te stellen wat de directe gevolgen van deze casus waren, lijkt de neergang van het tijdschrift hier al ingezet te zijn.

3.3 Een stille aftocht

Vergeleken met de roerige eerste jaargang, biedt het tweede en tevens laatste jaar van *Nu* weinig verrassingen. Op Querido's Marsmanrecensies na overheerst het traditionalisme. Naast prozafragmenten van Stijn Streuvels, Alie van Wijhe-Smeding en Roel Houwink, treffen we poëzie aan van J.J. van Geuns, en enkele essays van Henriëtte Roland Holst. Het toneel wordt verzorgd door onder anderen Balthazar Verhagen en Jan Walch. Kenmerkend is de zevendelige serie 'De schone gave' van dichter en prozaïst Johan W. Schotman (1892-1976), waarin deze zijn beklag doet over de moderne kunst. De heersende '*l'art pour l'art*-verdwazing' (cursivering JWS) had de kunst tot een overbodigheid gemaakt, aldus Schotman. De ware kunstenaar immers had een 'zware verantwoording' als geestelijk leider, en onthield zich van 'spelerij'.[164] 'Ondoordachte voorbarigheid en geborneerde onrijpheid' waren er debet aan dat de jongeren deze taak hadden laten liggen. Andermaal – de echo van De Jong is zonneklaar – klinkt ook bij Schotman de roep om maatschappelijke betrokkenheid, om kunst die functioneert als 'hefboom ener geestelike wereldomwenteling, die zich reeds aftekenen gaat in den internationalen chaos, en die in de geschiedenis haar wederga niet heeft'.[165]

Een vergelijkbaar antimodernisme klinkt door in de muziekkritieken van pianist en componist Dirk Schäfer (1873-1931), bijvoorbeeld wanneer we lezen: 'Het haastig rhythme van vandaag, onvereenigbaar met dat der diepere bezinning, gunt nog slechts de vlakke observatie in vogelvlucht.'[166] Ook de naam van A.M. de Jong duikt in de tweede jaargang nog veelvuldig op. Zijn voornaamste bijdrage betrof een achtdelige filosofische reeks onder de titel 'Mijmeringen van een Godzoeker'. Of eigenlijk een zevendelige serie, want aan de editie van maart 1929 was weinig wijsgerigs. Wat was het geval? De Jong had zich boos gemaakt over de manier waarop de 'schuldeloze maagd' Jeanne d'Arc (ca. 1412-1431) middels een heiligverklaring voor het karretje van de katholieke kerk was gespannen. Deze zelfde kerk immers had haar tot de brandstapel veroordeeld, een constatering die De Jong ertoe verleidde God een 'sadistiese demon' te noemen.[167] Reden genoeg voor Anton van Duinkerken om in *De Gemeenschap* te

---

[164] *Nu* I, nr. 12 (1928), p. 365 en *Nu* II, nr. 4 (1929), p. 325
[165] *Nu* II, nr. 11 (1929), p. 252-258
[166] *Nu* II, nr. 7 (1929), p. 244
[167] *Nu* II, nr. 2 (1928), p. 177-179

reageren middels een sardonisch hekeldicht. We lezen daarin onder meer (zogenaamd opgetekend uit de mond van Jeanne d'Arc zelf):

> laat Querido geen zestig pop betalen
> omdat een veel
> minder oorspronkelike geest dan Judas al diens haat
> in 't hollands wou vertalen.[168]

Uiteraard liet deze 'minder oorspronkelike geest' dit niet op zich zitten. Van Duinkerkens gedicht rook volgens De Jong een beetje naar 'overjarige rethorika', en ontbeerde – typisch voor een 'modern dichter' – helderheid. Enigszins sarcastisch wenste De Jong zijn opponent vervolgens alle geluk met diens 'beminnelik modern katholicisme'.[169] Daarmee was ook het laatste literaire relletje met een sisser afgelopen.[170]

Het blijkt de laatste stuiptrekking te zijn geweest van een tijdschrift in ontbinding. Een half jaar later hield *Nu* op te bestaan. Querido zette zich aan het schrijven van de cyclus *Het volk God's* (dat door zijn vroege dood onvoltooid gebleven is), De Jong ging op reis met zijn Roemeense vriend Panaït Istrati. Binnen het literaire establishment zullen weinigen rouwig zijn geweest om de verdwijning van het blad. Vermoedelijk leefde in brede kring het sentiment dat Oversteegen decennia later in zijn standaardwerk *Vorm of vent* zou verwoorden. *Nu*, Querido en De Jong: het was allemaal 'De Dood in de pot'.[171]

---

[168] *Nu* II, nr. 6 (1929), p. 155
[169] Idem, p. 156
[170] Zie voor deze affaire ook: M.J.G. de Jong, *Flierefluiters apostel* (1970), p. 16-22
[171] Oversteegen (1978), p. 193n1

Conclusie

Bij aanvang van mijn onderzoek heb ik de volgende vraag opgeworpen: Welke plaats nam het literaire tijdschrift *Nu* in in het literaire veld van het interbellum, en hoe positioneerde het zich ten opzichte van de toenmalige literaire vernieuwingsbewegingen? Om te beginnen heb ik daarvoor gekeken naar het literaire landschap ten tijde van het interbellum. Nederland kende nauwelijks een echte avant-garde, maar heeft wel vernieuwers in de breedste zin van het woord voortgebracht (Van Doesburg, Marsman). Het modernisme was vertegenwoordigd in het werk van onder anderen Nijhoff en Van Bruggen. Ook heb ik geconstateerd dat er zowel een verzuild als een neutraal (niet-verzuild) tijdschriftencircuit bestond, waarbij de verzuilde bladen de vernieuwing in de literatuur hoofdzakelijk afwezen. Dat gold voor de socialisten, de protestanten, en evenzeer voor de katholieken (*De Gemeenschap* was een uitzondering). Opvallend genoeg legde de socialistische stroming van deze drie het minste gewicht in de schaal, zeker in vergelijking met het ethisch geïnspireerde *De Stem*. In zekere zin is *Nu* derhalve uniek te noemen. Niet eerder had een 'rood' blad zich zo nadrukkelijk gemanifesteerd op het poëticale strijdtoneel van zijn tijd.

Voorts heb ik laten zien dat *Nu* in zijn eerste jaargang consequent de aanval gekozen heeft. Vrijwel het gehele literaire establishment werd op provocatieve wijze de maat genomen. Onder andere Tachtig, de 'jongeren' van *De vrije bladen* en de samenstellers van de *Erts*-almanak moesten het ontgelden. Een reactie bleef dan ook niet uit. Behalve het schotschrift van Ralph Springer en het polemische boekje van Haighton, was er in januari 1928 de roemruchte '*aNtischUnd*-affaire'. Voor één keer sloegen de kringen rond *De vrije bladen* en *De Gemeenschap* de handen ineen, om in scherpe bewoordingen af te rekenen met Querido en De Jong. Het gemak waarmee deze coalitie tot stand kwam, en het venijn dat uit veel bijdragen spreekt, zegt mijns inziens veel over de sentimenten die *Nu* losgemaakt had. Hoewel ook fascistisch georiënteerde auteurs als Wichman en Kuyle tot het collectief behoorden, reikt het wat mij betreft te ver om te spreken van een fascistisch pamflet.

Met het oog op dit rumoer, heb ik het noodzakelijk geacht dieper in te gaan op de achterliggende poëticale beginselen. Want waarom wezen *Nu*-oprichters Querido en De Jong de literaire vernieuwingsbewegingen zo nadrukkelijk af? Naast het feit dat beide auteurs simpelweg veel persoonlijke vijanden kenden onder de jongeren, heeft een aantal motieven daarbij een rol gespeeld. Uit de beginselverklaring van A.M. De Jong sprak vooraleerst een verlangen naar literatuur die gelezen wordt. Het grote publiek had zich volgens De Jong afgekeerd van het decadente individualisme dat doorklonk in het principe van 'l'art pour l'art', en smachtte naar schrijvers die midden in de maatschappij stonden, en die door middel van toegankelijke taal zowel arbeiders als intellectuelen aan zich zouden binden. Het is evident dat De Jongs

socialistische idealen hierin van doorslaggevende betekenis zijn geweest. Bij Israël Querido was er sprake van meer ambivalentie. De Jongs engagement deelde hij weliswaar, maar die mocht geen rol spelen in zijn literaire kritieken. De hoogste poëticale normen waren voor de romantisch georiënteerde Querido oorspronkelijkheid en schoonheid, zoals hij die terugzag in het werk van Herman Robbers en de Franse naturalisten. Met de experimenteerdrift van de jongeren had hij weinig op, al was hij verrassenderwijs uitermate lovend over de hybride verzen van Marsman. Tot slot lijken de medewerkers van *Nu* een intrinsiek (dat wil zeggen niet-poëticaal gemotiveerd) wantrouwen te hebben gekoesterd ten opzichte van het literaire establishment. Blijkens de boutades van C. de Dood en Mourik van Meersen wilde men niets weten van literaire groepsvorming, omdat die louter tot corruptie en vriendjespolitiek zou leiden. Deze fixatie op groepen leidde er eveneens toe dat prominente individuele auteurs (Du Perron, Van Bruggen) in *Nu* nauwelijks besproken werden.

Hoewel het blad een duidelijke (joods-)socialistische signatuur droeg, en met enige een regelmaat een podium bood aan prominente sociaal-democraten, was het palet aan bijdragen in *Nu* uitermate divers. Ook 'burgerlijke' auteurs als Van de Woestijne en Van Geuns kregen ruim baan, niet in de laatste plaats omdat het socialistische kamp naar Querido's smaak te weinig kwalitatief hoogstaande auteurs herbergde. Terecht heeft onder anderen Binnendijk hierin enige hypocrisie bespeurd. Immers, zo hoog als De Jong en zijnen in de eerste paar nummers opgaven van de eigen idealen, en zo genadeloos als men oordeelde over de reeds bestaande tijdschriften, zo wisselvallig was de redactielijn in de eigen kolommen.

In het voorjaar van 1928 begonnen de fundamenten onder het blad de eerste scheurtjes te vertonen. Querido stak veel meer tijd in *Nu* dan zijn goede vriend De Jong, en trok geleidelijk het initiatief naar zich toe. Naar aanleiding van Querido's lovende Marsmanrecensies stuurde De Jong tenslotte aan op een breuk. Het zou een prelude blijken op het lot van *Nu*, dat een jaar later ophield te bestaan. De tweede jaargang, met Querido alleen aan het roer, stak bij het straatrumoer van de eerste nummers bleekjes af. Vanaf het derde nummer (december 1928) – de Marsmanreeks was toen afgerond – voerde een nostalgisch, ja zelfs negentiende-eeuws aandoend traditionalisme volledig de boventoon, zoals mag blijken uit de bijdragen van bijvoorbeeld Johan W. Schotman.

In de slechts twee jaar dat *Nu* bestaan heeft, hebben Querido en De Jong flink wat reuring veroorzaakt. Vrijwel het gehele literaire establishment kwam tegen het blad in het geweer. Uiteindelijk ging het tijdschrift ten onder aan overmoed, interne onenigheid en een onhelder beleid. Eens te meer is daarmee bewezen dat louter een gemeenschappelijke vijand zelfs de meest zelfverzekerde geesten niet bijeen kan houden.

Literatuur

Primair

aNti-schUnd. Utrecht 1928

Haighton, A.A., *Een nieuwe komeet aan den literairen hemel*. Leiden 1928

Jong, A.M. de, brieven aan Israël Querido. Ongepubliceerd (1927-1928, 17 brieven). Ter inzage bij het Letterkundig Museum.

Jong, A.M. de, 'Inleiding'. In: *Bloemlezing van revolutionaire poëzie*. Amsterdam 1923, p. 3-18

Nu. *Algemeen Maandblad*. Amsterdam 1927-1929 (2 jaargangen)

Querido, I., brieven aan A.M. de Jong. Ongepubliceerd (1919-1932, 79 brieven). Ter inzage bij het Letterkundig Museum.

Secundair

Akker, W.J. van den, 'Dichter in het grensgebied'. In: W.J. van den Akker, *Dichter in het grensgebied. Over de poëzie van M. Nijhoff in de jaren dertig*. Amsterdam 1994, p. 43-75

Akker, W.J. van den, '"Een onduidelijk kletsverhaal". M. Nijhoffs *Awater* in een modernistisch perspectief'. In: *De Gids* 155 (1992), p. 22-34

Anbeek, T., 'Aarzelende avant-garde. "1916" in de Nederlandse literatuur'. In: Ton Anbeek, *Geschiedenis van de literatuur in Nederland 1885-1985*. Amsterdam 1999, p. 110-131

Anten, H., *Van realisme naar zakelijkheid. Proza-opvattingen tussen 1916 en 1932*. Utrecht 1982.

Bakker, S., *Literaire tijdschriften. Van 1885 tot heden*. Amsterdam 1985

Berg, H.F. van den, en G. Dorleijn, '"Modernisme à tort et à travers". Over modernisme in de Nederlandse letterkunde van de twintigste eeuw'. In: Madelon de Keizer e.a. (red.), *Moderniteit. Modernisme en massacultuur in Nederland 1914-1940*. Zutphen 2004, p. 101-127

Berg, H.F. van den, en G. Dorleijn, 'Avantgarde! Voorhoede? Ter inleiding'. In: H.F. van den Berg en G. Dorleijn (red.), *Avantgarde! Voorhoede? Vernieuwingsbewegingen in Noord en Zuid opnieuw beschouwd*. Nijmegen 2002, p. 5-15

Binnendijk, D. A. M., 'Een boekje open (een verantwoording en een aanklacht)'. In: *De vrije bladen. Onafhankelijk maandschrift voor kunst en letteren* 5 (1928), p. 1-6

Bloem, J.C., 'Katherine Mansfield'. In: *De Gids* 92 (1928), p. 292-296

Boef, A.H. den, *Musil? Ken ik niet. Ter Braak en Du Perron over modernisten en epigonen*. Leiden 1991.

Boven, E. van, '"Laat óns het geestelijk leven": de elite en de publieksliteratuur in het interbellum'. In: *Van spiegels en vensters. De literaire canon in Nederland*. Hilversum 2009, p. 45-70

Brandt Corstius, J. 'The international context of Dutch literary modernism 1915-1930'. In: F.

Bulhof (red.), *Nijhof, Van Ostaijen, "De Stijl". Modernism in the Netherlands and Belgium in the first quarter of the 20th century*. Den Haag 1976, p. 8-22.

Dekker, M., 'Boekbespreking'. In: *Links Richten* 3 (1932-1933), p. 82-83

Dorleijn, G., 'Weerstand tegen de avant-garde in Nederland'. In: H.F. van den Berg en G. Dorleijn (red.), *Avantgarde! Voorhoede? Vernieuwingsbewegingen in Noord en Zuid opnieuw beschouwd*. Nijmegen 2002, p. 137-155

Dorleijn, G., e.a., 'Literaire kritiek in Nederland en Vlaanderen tijdens de jaren dertig. Een panorama'. In: Dorleijn, G. e.a. (red.), *Kritiek in crisistijd. Literaire kritiek in Nederland en Vlaanderen tijdens de jaren dertig*. Nijmegen 2009, p. 7-34.

Dubiez, F.J., 'De Amsterdamse schrijver Israël Querido'. In: *Ons Amsterdam. Maandblad gewijd aan de Hoofdstad des lands*. Jaargang 21, nr. 11 (1969), p. 338-343

'Een paar woorden ter introductie van Tijdschrift voor tijdschriftstudies'. In: *Tijdschrift voor tijdschriftstudies* 1 (1997), p. 2-3

Faassen, S. van, 'Vier brieven van Is. Querido en A.M. de Jong over "Nu"'. In *Tirade* 20 (1976), p. 361-376

Faassen, S. van, 'Brieven van Panaït Istrati aan A. M. de Jong (1926-1935)'. In: *Ons Erfdeel* 23 (1980), p. 703-712

Faasen, S. van, *Roomse Ruzie. De splitsing tussen De Gemeenschap en De Nieuwe Gemeenschap*. Nijmegen 2007

Fokkema, D. en E. Ibsch, *Het modernisme in de Europese letterkunde*. Amsterdam 1984

Gay, P., *Het Modernisme. De schok der vernieuwing*. Amsterdam 2008

Gier, C.J.G. de, *Alfred Haighton. Financier van het fascisme*. Amsterdam 1988

Goedegebuure, J., *Op zoek naar een bezield verband*. Amsterdam 1981 (2 dl.)

's-**Gravesande**, G.H., 'A.M. de Jong'. In: *Al pratende met…* 's-Gravenhage 1980, p. 104-117

Hanssen, L., 'Menno ter Braak in de rol van straatventer : een polemiek over de plaats van de kunstenaar in de maatschappij'. In: *Jaarboek Letterkundig Museum* 3. Den Haag 1994, p. 107-121.

Hanssen, L., *Want alle winst is verlies: Menno ter Braak 1902-1930*. Amsterdam 2000

Haterd, L. van de, *De waarheid hooger dan de leus. Over de beeldvorming rondom het tijdschrift en uitgeverij De Gemeenschap 1925-1941*. Haarlem 2008

Hazeu, W., 'Over het socialistische en semitische schrikbewind in 1928'. In: *Bzzlletin* 8, nr. 72 (jan. 1980), p. 18-22

Hoekstra, H.G., In gesprek met A.M. de Jong. In: *Den Gulden Winckel*: vol. 40 (1941), afl. 2-3 (feb-mrt), pag. 2-4

Jong, A.M. de, *Israël Querido: de mens en de kunstenaar*. Amsterdam 1933

Jong, M.J.G. de, *Flierefluiters apostel. Meningen en meningsverschillen*. Leiden 1970

Jong, M. de, *A. M. de Jong, schrijver*. Amsterdam 2001

Jonge, A. A. de, 'Haighton, Coenraad Alfred Augustus (1896-1943)'. In: *Biografisch Woordenboek van Nederland*. Geraadpleegd op 10 maart 2011 via: http://www.historici.nl/Onderzoek/Projecten/BWN/lemmata/bwn1/haighton

Kieft, E., *Het Plagiaat. De polemiek tussen Menno ter Braak en Anton van Duinkerken*. Nijmegen 2006

Loon, J. van, *Een onderzoek naar de relatie tussen A.M. de Jong en Is. Querido : in het bijzonder met betrekking tot het tijdschrift NU 1927-1929*. Tilburg 1982

Marsman, H., 'Over den dichter Herman van den Bergh'. In: *De Gids* 86 (1922), p. 150-153

Meulen, D. van der, 'Litteratoren als straatventers : over de brochure aNti-schUnd (1928)'. In: *Het oog in 't zeil*: vol. 4 (1986-1987), afl. 6 (aug 1987), pag. 35-39.

Moldenhauer, H., *Anton von Webern. A Chronicle of his Life and Work*. Londen 1978

Mozes, R., 'Israël Querido en de modernen', in: S.A.J. van Faassen (red.), *Was ik er ooit eerder? Een bundel opstellen aangeboden aan dr. H.A. Wage bij zijn afscheid van de School voor Taal- en Letterkunde*. 's-Gravenhage 1980, p. 77-85

Mozes, R., *De poëtica van Israël Querido: een onderzoek naar zijn opvattingen over de aard van het literaire werk*. De Lier 1982

Nord, M., 'A.M. de Jong in de traditie der rebellie'. In: *A.M. de Jong, leven en werk. Zes voordrachten*. 's-Hertogenbosch 1981, p. 12-17

Oliveira, E. d', 'Is. Querido'. In: *'80 en '90 aan het woord*. Amsterdam 1966, p. 121-147

Oversteegen, J.J., *Vorm of vent. Opvattingen over de aard van het literaire werk in de Nederlandse kritiek tussen de twee wereldoorlogen*. Amsterdam 1978 (Derde druk)

Oversteegen, J.J., 'Zomer 1916: Albert Verwey neemt een serie bijdragen van Theo van Doesburg op in *De beweging* - Doorbraak van de avant-garde in Nederland'. In: M. A. Schenkeveld-van der Dussen (red.), *Nederlandse literatuur. Een geschiedenis*. Groningen 1993, p. 597-602

Ritter, P.H. jr., *Ontmoetingen met schrijvers. Figuren der oude en midden-generatie*. Nijmegen 1956

Ruiter, F. en W. Smulders, *Literatuur en Moderniteit in Nederland 1840-1990*. Amsterdam 1996

Schoemaker, R., 'A. M. de Jong als kunstpaus van het socialisme'. In: D. Welsink en W. Tibergien (red.), *Aarts' letterkundige almanak voor het Betje Wolff-jaar 1988 en het Aagje Deken-jaar 1991*. Amsterdam 1991, p. 83-88

Schrevel, M., 'A. M. de Jong', In: P.J. Meertens e.a. (red.), *Biografisch woordenboek van het socialisme en de arbeidersbeweging in Nederland* (deel 5). Amsterdam 1992, p. 133-138

Springer, R., 'Een literatuur-dictator'. In: *Boek en Kunst. Een internationaal maandschrift voor literatuur, beeldende kunst en theater* 5 (1928), p. 1-8

Stuiveling, G., 'A.M. de Jong en zijn tijd – een causerie'. In: *A.M. de Jong, leven en werk. Zes voordrachten*. 's-Hertogenbosch 1981.

Theunisz, J., 'Kroniek van het proza'. In: *Den Gulden Winckel* 27 (1928), p. 19-22

'Voorwoord'. In: *Erts. Almanak: verzen, proza, drama, essay*. Amsterdam 1926

'Waarom wij op een drukken dag in het drukste gedeelte van Amsterdam met eenige drukte het vlugschrift "ANTI-SCHUND" hebben gevent.' In: *De Gemeenschap. Maandschrift voor Katholieke Reconstructie* 4 (1928), afl. 2 (feb.), p. 99-100

Illustraties

Afbeelding advertentie *Nu* (p. 17) gevonden op 18 februari 2012 via:
http://kranten.kb.nl/

Afbeelding dame met pamflet (p. 26) gevonden op 18 februari 2012 via:
http://kranten.kb.nl/

Afbeelding Querido (p. 34) gevonden op 23 maart 2012 via:
http://www.geheugenvannederland.nl/?/nl/items/CBG01:26706/

Afbeelding De Jong (p. 34) gevonden op 23 maart 2012 via:
http://members.home.nl/amdejongmuseum/

Geraadpleegde kranten

Algemeen Handelsblad

Tilburgsche Courant. Dagblad van het zuiden

Voorwaarts. Sociaal-democratisch dagblad